

CAHIER #6

WoonLabo

verslaggeving van
activiteiten 2015 - 2016

- 4 - Inleiding

- 6 - Dichter Wonen, Ruimer Leven
Tentoonstelling Universiteit Antwerpen

- 10 - WoonLabo 2015: Nieuwe wijk voor één dag
Nele Coppieters
- 12 - GECORO-workshop
- 18 - Bouwen van wijk voor één dag

- 22 - WoonLabo 2016: Mijn Wijk
Caroline Van Doren
- 23 - Architectenadvies voor bewoners
- 25 - Workshop: samen spreken over een toekomstwijk
- 29 - Workshop op locatie: samen bouwen aan een toekomstwijk
- 33 - Debat: Mijn wijk in de toekomst

- 38 - Verkavelingsverhalen UHasselt
Boek en tentoonstelling Universiteit Hasselt

- 42 - Bouwstenen voor een nieuwe wooncultuur
Lezingenreeks Kamp C en AR-TUR
Kristien Vastenavondt
- 43 - Inleiding wonen. Bouwstenen voor een habitologie
- 46 - Wonen in verduurzaamd erfgoed
- 49 - Wonen in een zorgende omgeving
- 52 - Wonen in een gedeelde omgeving
- 56 - Veranderingsgericht wonen
- 59 - Wonen op een kleinere oppervlakte
- 62 - Slot. Afsluitend debat met alle sprekers

- 67 - Partners

- 69 - Colofon

Inleiding

Tekst: Edith Wouters en Evelien Pieters

Activiteiten 2015 - 2016

Het is inmiddels duidelijk: we moeten anders gaan wonen. De demografische uitdagingen, de klimaatverandering, mobiliteitsproblemen en de vraag naar betaalbare woningen maken een wijziging in de manier waarop wij wonen in Vlaanderen onvermijdelijk. De Vlaamse Overheid kondigde inmiddels dan ook een zogenaamde betonstop af tegen 2040.

Maar hoe gaan we dan anders wonen? Hoe gaan we om met onze bestaande verkavelingen? Willen we meer woningen toelaten in de verkaveling of geven we de wijken juist terug aan de natuur? Gaan we kleiner wonen, dichter bij elkaar en willen we meer delen? En belangrijker nog: hoe krijgen we iedereen, jong en oud, mee in dit verhaal?

In 2013 en 2014 al startten we met het traject **geWOONtebreker** in de gemeente Beerse. Het verslag daarvan vind je in CAHIER #2. Het cahier dat voor je ligt, doet verslag van het vervolgetraject dat we in 2015 en 2016 voerden.

Stadsregio Turnhout en AR-TUR namen eind 2014 het initiatief om het **WoonLabo** op te starten, om het denken over het wonen in de toekomst verder aan te jagen. Hierbij waren nog een flink aantal partners betrokken: Kamp C, Universiteit Antwerpen, Universiteit Hasselt, Provincie Antwerpen en Wonen Vlaanderen.

Een groep masterstudenten van de Universiteit Antwerpen deed ontwerpend onderzoek naar zogenaemde verdichting van verkavelingen in Turnhout en de omliggende gemeenten. De resultaten van hun onderzoek werden gebundeld in de **tentoonstelling DICHTER WONEN, RUIMER LEVEN**. De projecten tonen dat verdichting meer kan betekenen dan enkel een toename van de bewoning. In elk project is gezocht naar een meerwaarde door collectiviteitswinsten.

In het najaar van 2015 organiseerden we het traject **'Nieuwe wijk voor één dag'**. Studenten van de Universiteit Hasselt werkten vier scenario's uit als alternatief voor de klassieke verkavelingswijk. We gingen rond de tafel met bewoners en professionals om de scenario's uit te werken voor een site in Beerse. Vervolgens bouwden we met bamboestokken op een zaterdag één van de scenario's in ware grootte uit. De maquette in schaal 1:1 bleek een geweldige manier om bewoners van de stadsregio op een nieuwe manier te laten nadenken over wonen in de toekomst.

In 2016 kwam er een vervolg met het traject **MIJN WIJK**. Dit keer namen we als vertrekpunt een bestaande verkavelingswijk in Oud-Turnhout én de vragen en wensen van de bewoners van de wijk. Na twee avonden met gratis architectenadvies voor de bewoners, werden de inzichten opnieuw uitgewerkt in scenario's. Een workshop waarin bewoners en professionals voor even een andere identiteit aannamen, gaf verrassende inzichten voor verdichtingsmogelijkheden. Een van de verdichtingsscenario's zetten we opnieuw in ware grootte uit in de wijk. Dat leverde op zijn beurt voer voor discussie, die we enkele weken later voortzetten in Turnhout in aanwezigheid van de Vlaams Bouwmeester.

De Universiteit Hasselt nam als partner in het WoonLabo het gehele traject, van de start met **geWOONtebreker** in Beerse tot en met het traject in 2016, mee in hun grotere onderzoeksproject Verkavelingsverhalen. Als een van de verhalen was het WoonLabo deel van **de tentoonstelling en het boek Verkavelingsverhalen** dat de Universiteit Hasselt in 2016 presenteerde.

En dan was er nog de **lezingenreeks 'Bouwstenen voor een nieuwe wooncultuur'**, die we naar goede gewoonte samen met Kamp C organiseerden. In zes avonden schenen uiteenlopende sprekers hun licht op het thema wonen. Een afsluitend debat bracht alle sprekers samen op zoek naar een nieuw 'woonalfabet' in de architectuurpraktijk.

2017 en verder

Dit cahier brengt het overzicht van onze activiteiten rond wonen in 2015 en 2016. Het is een tussentijds overzicht, want AR-TUR en alle partners blijven betrokken bij het thema wonen.

Stadsregio Turnhout zet inmiddels het WoonLabo verder als deel van de beleidsvorming in de betrokken gemeenten.

Begin 2017 startte de Provincie Antwerpen het project **geWOONtebreker**, waarmee ze het startproject in Beerse uit 2014 uitrollen over heel de provincie. De provincie zet participatieve trajecten op om een mentale shift, een breuk met de huidige woongewoonten, te realiseren. AR-TUR is als partner betrokken bij dit traject.

AR-TUR werkt in 2017 aan de **KEMPENATLAS**. In het **KEMPENLAB** dat hieruit voortvloeit experimenteren we met ruimtelijke thema's in de Kempen. Ook wonen blijft hierbij stevig op ons netvlies gebrand.

Dichter Wonen, Ruimer Leven

expo

Tentoonstelling Universiteit Antwerpen

De tentoonstelling DICHTER WONEN, RUIMER LEVEN brengt het resultaat van het ontwerpend onderzoek gevoerd door masterstudenten aan de opleiding architectuur van de Universiteit Antwerpen.

Negen studentenprojecten tonen dat verdichting meer kan betekenen dan enkel een toename van de bewoning. Ze vertrekken vanuit de gezamenlijke ambitie om een meerwaarde te betekenen voor de kavel, de wijk en de regio. Onder andere het vormgeven van de leegte, nieuwe woonmodellen en collectiviteitswinsten kunnen deze meerwaarde creëren.

De tentoonstelling was vanaf het najaar van 2015 tot eind 2016 te zien in het Zellenpand in Turnhout, in de kerk Sint-Jozef-Arbeider in Vosselaar en ten slotte in het stadhuis in Turnhout.

Demografische tendensen

Demografische prognoses voorzien een toename van het aantal huishoudens met 13% tegen 2030. Ook fenomenen als vergrijzing, verzilvering, migratie en gezinsverdunding vereisen nieuwe insteken in het huidige woningaanbod. Daarbij dringt een radicale koerswijziging zich op in de omgang met de open ruimte. Deze landschappelijke en demografische tendensen zijn ook te projecteren op het grondgebied van de stadsregio Turnhout. Ze vormden de concrete aanleiding voor het onderzoek van de masterstudenten.

De potentie van de leegte

Een gemene deler is dat elk ontwerp vertrekt vanuit de potentiële leegte. De gebouwen bepalen door ergens te staan ook steeds de ruimte eromheen. De toekomstwaarde van architectuur hangt sterk samen met de precisie waarmee die leegte is georganiseerd. Door lokaal te verdichten kan op een andere plek landschap toegevoegd of gevrijwaard worden.

Winsten van collectiviteit

Elk project voorziet een uitbreiding op het huidige eenzijdige woningaanbod aanwezig op de sites. Nieuwe modellen bieden een alternatief voor de individuele woning op de individuele kavel, welke niet meer beantwoorden aan de hedendaagse maatschappelijke en demografische tendensen.

De negen projecten zoeken op verschillende schalen naar mogelijke collectiviteitswinsten. Het kan gaan van een gedeelde brievenbus tot co-housing. Naast ruimtelijke, materiële en ecologische meerwaarde bevordert collectiviteit ook sociale interacties en een saamhorigheidsgevoel.

Een van de projectgroepen ontwikkelde een matrix van verdichtingsstrategieën voor de verkaveling. Van oplossingen op kleine schaal tot op het niveau van een hele wijk.

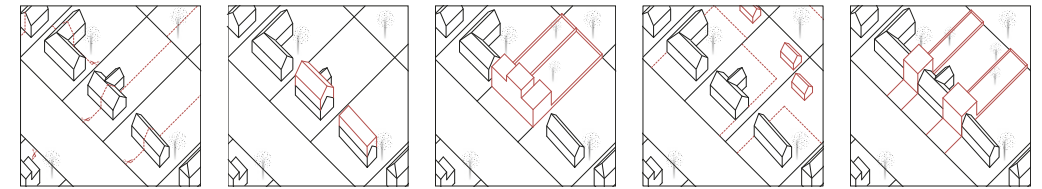
foto's: Robbe Theunis

Strategieën voor het verdichten van de verkaveling

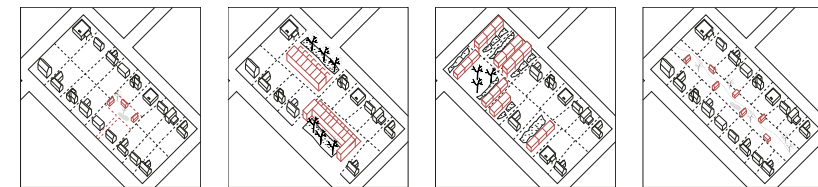
door Charlotte Ardui, Patrick Dekeyser en Glenn Schurmans

S verdichtingsstrategieën op schaal van de kavel

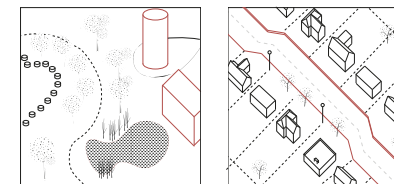
splitsen bovenbouw vergrote stempel achterbouw tussenbouw

M verdichtingsstrategieën op schaal van het bouwblok

de wooncluster verdichtende figuren de dwarsbouw de steeg

L verdichtingsstrategieën op schaal van de wijk

tabula rasa inrichten openbare weg

WoonLabo 2015

Nieuwe wijk voor één dag

Op zoek naar alternatieven voor de typische verkaveling

Tekst: Nele Coppieters
Beeld: Bart Van der Moeren

Het traject 'WoonLabo: Nieuwe wijk voor één dag' was een samenwerking van Stadsregio Turnhout, Universiteit Hasselt en AR-TUR met twee activiteiten in 2015 in Beerse.

1. 30 augustus: GECORO-workshop

2. 5 september: Bouwen van wijk voor één dag

Woonwijken. Vlamingen wonen er in vrijstaande huizen met een private tuin. Perceel na perceel bakken we lapjes grond af om er onze woondromen te realiseren. Er zijn grenzen aan dit typische verkavelingsmodel. In deze verkavelingen is er weinig aandacht voor kwalitatief ruimtegebruik. Het huis staat midden op zijn perceel, de groene tuin is versnipperd. De wijk laat geen ruimte vrij voor natuur. Net omdat de open ruimte in Vlaanderen steeds schaarser wordt, gaan ontwikkelaars steeds kleinere percelen tekenen. Het is vandaag onbetaalbaar op een grote lap grond te wonen, maar door deze schaalverkleining verliest de kavel aan kwaliteit. Ook de

demografische evolutie doet vragen rijzen bij de typische woonwijk. Ouderen hebben geen nood meer aan een woning met drie slaapkamers. Het onderhoud van het grote huis met tuin weegt op hen. Vele mensen zijn op zoek naar nieuwe sociale verbanden, maar in de typische verkaveling staat buurtwerking niet op het programma.

Hoe kan je dan wel kwalitatief en duurzaam verkavelen? Kan densiteit een voordeel opleveren? Is er nog ruimte voor openheid en groen? Hoe maak je een huis betaalbaar? Kan de verkaveling gezinnen, alleenstaanden en ouderen verenigen? Wat kunnen we delen met de burens? Kunnen we de fantasie- en kwaliteitsloze appartementsblokken die hier overal opdoemen counteren? Wat zijn de alternatieven voor de typische verkaveling?

Probleemstelling

Stadsregio Turnhout, de Universiteit Hasselt en AR-TUR gingen in het WoonLabo op zoek naar alternatieven. Tijdens de workshops rond de 'Nieuwe wijk voor één dag' gingen bewoners, leden van de lokale GECORO's en andere professionelen in gesprek. Aan de hand van maquettes, plannen en referenties onderzochten ze alternatieve verkavelingstypes. Waar willen we wonen? Wat willen we delen met de burens? Wat geven we op en waar winnen we aan kwaliteit?

De workshops hadden niet enkel als doel na te denken over alternatieve verkavelingstypes, maar vooral dit samen te doen met experts, beleidsmakers en bewoners en daarbij eigen ervaringen, wensen en ideeën uit te wisselen. Het samen praten, tekenen en bouwen laat mensen op een andere manier kijken en denken. Het levert inspiratie om in te zetten in hun professionele en hun privéleven.

De activiteiten kaderden in het WoonLabo, waarin onderzoek wordt gedaan naar nieuwe vormen van wonen. Stadsregio Turnhout werkte hiervoor samen met AR-TUR, Kamp C, Universiteit Antwerpen en Universiteit Hasselt. Ze werden financieel ondersteund door de Provincie Antwerpen. Het project was een voortzetting van het traject geWOONtebreker waar de gemeente Beerse aan tafel ging zitten met AR-TUR, tri.zone en Stadsregio Turnhout in 2013-2014. De principes van toen kwamen nu weer op tafel. De voorgestelde types werden besproken op collectiviteit, zuinig ruimtegebruik, diversiteit, betaalbaarheid en kwaliteit.

1. GECORO-workshop

30 augustus 2015

Vier alternatieven voor de verkaveling

Methode

de spelregels

In de eerste workshop werden concreet verkavelingstypes uitgetest als alternatief voor de reguliere verkaveling waarin elke bewoner een vrijstaand huis met eigen tuin heeft. Op een bestaande lege grond in Beerse werden vier woontypes geprojecteerd. Voor deze types ontwierpen studenten van de Universiteit Hasselt een voorstel in plan en maquette. Zo kregen deelnemers een realistische plattegrond voorgeschoteld en konden ze gemakkelijk de voor- en nadelen inzien.

het spelbord (de site)

Als voorbeeldsite voor de oefening diende een open stuk groen grenzend aan de Boudewijnstraat in Beerse. Deze idyllische plek in het centrum van Beerse is leeg, terwijl rondom volop traditioneel wordt verkaveld. De gemeente heeft dit perceel in handen, waardoor er ruimte is voor wat speeltoestellen. Ook kunnen mensen elkaar ontmoeten in een tijdelijk buurtcentrum. Het terrein heeft groene boorden en grenst aan een beek.

de pionnen

De site is ruim 7.500 m² groot. Hierop passen in een traditionele verkaveling twaalf woningen. Zo'n woning is acht meter breed, acht meter diep en heeft twee verdiepingen. De bewoonbare oppervlakte is 128 m². Ze weerspiegelt hiermee de gemiddelde wooneenheid van de Vlaming. Dezelfde eenheid kwam terug in de alternatieve verkavelingstypes. Telkens werden twaalf van deze witte blokjes op de site geschakeld. Eens gestapeld, en dan weer anders gegroepeerd. Zo hadden de bewoners bij elk type een gelijke private oppervlakte en konden de types goed worden vergeleken op voor- en nadelen.

de rondes

Na een sitebezoek verzamelden de deelnemers in het lokale dienstencentrum om zich over de vier verkavelingstypes te buigen. De deelnemers kregen een type toebedeeld, waardoor zowel voor- als tegenstanders zich moesten verenigen. Hoe de publieke ruimte er moet uitzien, wat wordt gedeeld met de burens en hoe de woning reageert op deze bijzondere organisatie, stond ter discussie. Elk team van zes personen boog zich ook over de winsten van elk type, en bedacht er een slagzin bij. Tijdens een eerste presentatieronde tekenden de andere deelnemers enkele bezwaren aan. De configuraties werden herdacht en opnieuw gepresenteerd op het einde van de avond. De deelnemers kozen tot slot een favoriet die tijdens het tweede deel van de workshop op zaterdag 5 september in ware grootte gebouwd werd.

de spelers

De workshop verenigde deelnemers vanuit verschillende hoeken. Mensen uit de Gemeentelijke Commissies voor Ruimtelijke Ordening (GECORO's) van Turnhout, Beerse, Vosselaar en Oud-Turnhout werden uitgenodigd, aangevuld met andere geïnteresseerden. Hierdoor bestonden de deelnemers onder meer uit ruimtelijk planners, architecten, projectontwikkelaars en bewoners. Vier gemengd samengestelde teams gingen aan de slag met elk een eigen alternatief verkavelingstype: de toren, de tuinwijk, het begijnhof en de urban villa. Hun bevindingen leest u op de volgende pagina's.

Toren

Tuinwijk

Begijnhof

Urban villa's

Toren

“De kwaliteit gaat de hoogte in.”

De toren met twaalf wooneenheden is zes bouwlagen hoog. Dit is veel hoger dan de huizen in de omgeving. De bewoners hebben een weids uitzicht op de omgeving. Die bestaat vooral uit private tuinen van buurtbewoners, waar inktijk en slagschaduw zal ontstaan. Hun huizen staan verder weg van de toren. Maar de burens kunnen dus vanuit hun tuinen ook binnenkijken in de private vertrekken van de nieuwe bewoners. Het behoud van de vele bomen op de site kan dit probleem oplossen. De schaal van dit project is trouwens vergelijkbaar met die van de bomen. De impact van het volume blijft dus beperkt. Het grote voordeel van deze stapeling ligt in de groene ruimte die open kan blijven. Omdat het

nieuwe wonen zo compact is georganiseerd, kan dit grotendeels behouden blijven. Het terrein kan evolueren naar een collectief park met trage wegen over de beek. Hierdoor geeft dit model veel terug aan de buurt. Een brede laan laat snel fietsverkeer toe en schermt het meer private deel rond de toren af. Hier voorziet het workshopteam een groenzone voor de nieuwe bewoners, waar zij kunnen tuinieren. Parkeren kan langs de andere kant van de toren. Ook de interne organisatie van zo'n toren is veel efficiënter dan elk ander grondgebonden type. De woningen zijn energiezuiniger, door de zeer compacte bouw. Ook qua toegankelijkheid is de toren ideaal; één lift kan de twaalf woningen bedienen.

Tuinwijk

“Open op het niveau van het perceel, gesloten op het niveau van de wijk.”

De twaalf huizen staan in twee rijen opgesteld, langs twee grenzen van het perceel. Hierdoor wordt een hoek van het perceel duidelijk gedefinieerd als private ruimte voor de nieuwe bewoners. De tuin staat open naar een overgebleven collectieve groenruimte, waardoor de bewoners weinig privacy genieten. Het team past de originele maquette aan tijdens de workshop. Ze maken de beek de drager van een nieuw pad en loodrecht hierop tekenden de architecten van dienst een andere trage weg, die een gezicht geeft aan de woningen. De voordeuren van de huizen liggen zo duidelijk langs een straat. Het project krijgt een duidelijkere voor- en achterkant en

is beter geïntegreerd in de omgeving. Hierdoor wil het team een 'eilandgevoel' vermijden. Groot voordeel bij het wonen in een tuinwijk is dat de bewoners veel keuzevrijheid en privacy behouden. Ze wonen elk in een grondgebonden huis, kunnen zelf beslissen in welke kleur ze de ramen schilderen. De gemeenschappelijke tuin is groot, waardoor de kinderen veel speelruimte hebben. Het onderhoud van deze groenzone moet de gemeenschap regelen, waardoor de kostprijs voor de bewoners best hoog kan worden. Tenzij de burens groene vingers hebben en het onderhoud gezamenlijk op zich nemen.

Begijnhof

“Mijn eigen plek rond onze tuin.”

Terwijl de tuinwijk zijn isolement probeert te doorbreken, is dit net de sterkte van het begijnhof. Een duidelijke architectuur schermt wat privaat is af van het publieke en creëert zo een sterke identiteit voor de nieuwe wijk. Hierdoor is het heel duidelijk wat toegankelijk is voor iedereen en wat de bewoners zelf onderhouden.

De huizen staan rond een gemeenschappelijk tuin. Aan de achterkant hebben de woningen een private tuin langs de perceelgrens. De bewoners beschikken ook over een voortuintje langs het gemeenschappelijke plein. Deze ruimte moet omzoomd worden door een ventweg, om de brandweer toegang te verschaffen tot de woningen. Ook boodschappen uitladen kan op deze manier. Naast de woningen ligt op de site ook een buurtparkje. Een collectief volume vormt de grens tussen het begijnhof en deze groenzone. Het team stelt functies voor als een crèche, een wijkzaaltje of een klusruimte om beide te verenigen. De deelnemers verschuiven ook enkele huizen, waardoor het park meer relatie krijgt met

de beek. Een duurzame waterhuishouding met een infiltratiebekken in het park is voor beide een voordeel.

Het begijnhof is een type dat een groot veiligheidsgevoel genereert. Kinderen kunnen er vrij spelen, ouderen voelen zich er geborgen. De typologie van de woningen zou zich niet tot rijhuizen hoeven te beperken. Beneden kunnen ouderen wonen, met zicht op het gemeenschappelijke groen, terwijl boven een gezin woont dat toegang heeft tot de private tuin. Zij kunnen het onderhoud daarvan nog wel voorzien. Ook de grootte van de verschillende woningen kan variëren om verschillende woonvragen binnen dit type te kunnen beantwoorden.

Deze meer collectieve wijk kan samenwerken om duurzaam in energie te voorzien. Ook de gemeenschappelijke wijkruimte is een grote troef als ontmoetingsplek. Toch zien de deelnemers van de workshop ook nadelen. Onderhoud van de tuin, en het oplossen van het parkeren zet het project financieel onder druk.

Urban villa's

“Samen barbecueën, maar eigen kleding wassen.”

Urban villa's zijn gebouwen voor meer dan een gezin. Het ontwerpvoorstel hier bevat drie volumes waar telkens vier woningen rond een serre zijn gekoppeld. Hierdoor ontstaan verschillende gradaties van collectiviteit. In een publiek park rond de woningen plannen de deelnemers trage wegen in. Een centraal plein verbindt het programma. Deze ruimte roept zuiderse taferelen op; een perfecte plek voor een buurtbarbecue. Onder het plein zit een parkeergarage. De vlakke kan volgens de deelnemers geen grote bomen bevatten, aangezien het beton van de onderliggende parkeergarage begroeiing tegenhoudt.

Het team beslist de lift uit de parkeergarage op dit plein te organiseren zodat de bewoners van de twaalf woningen elkaar hier ontmoeten. Dit aspect vindt het team belangrijker dan het nabij in- en uitladen van boodschappen.

Naast het gemeenschappelijke plein bevat elke urban villa een collectieve serre. Op maquette wordt een glazen volume gesuggereerd, die fungeert als een grote inkomhal voor de vier omliggende woningen.

op, terwijl bij een open structuur teveel tocht zou kunnen ontstaan. De teamleden zijn het er over eens dat deze ruimte een grote extra kwaliteit kan bieden, vooral voor de ontmoeting tussen bewoners. Bankjes moeten hierbij helpen, maar ook kinderen kunnen er overdekt spelen.

Een private buitenruimte lijkt aangewezen, maar is niet eenvoudig in te tekenen in het plan. Een inpandig of dakterras zou hier tot de mogelijkheden behoren. Hoe de private groenzone zich afschermt van het publieke park is een ander architecturaal vraagstuk. Ontmoeten met de burens staat in dit project centraal. Het kan op verschillende plekken, op verschillende niveaus gebeuren. Maar het is ook belangrijk voldoende privacy over te houden. De gevels van de woningen moeten slim de inktijk vermijden. Zeker deze die uitgeven in de serre. De breedte van deze inkomhal is in het voorstel negen meter, waardoor privacy mogelijk blijft. Er zullen onderlinge afspraken nodig zijn om in dit type een hechte bewonersgemeenschap te bekomen. Zeker wanneer de parkeergarage de kosten kan doen oplopen.

Dit idee levert mogelijk warmte- en geluidsoverlast

Inspiratieproject Toren: Wonen in het bos, Genk.

lava architecten, 2006-2011

Drie speelse torenvolumes huisvesten 48 woningen. Boven een kleine sokkel voor parkeren stapelt Lava architecten vier verdiepingen. Elke verdieping krijgt een andere footprint. Maar de terrassen werken mee aan een opvallende stapeling. Hierdoor krijgt elke bewoner een buitenruimte met minimale inktijk van de burens. De toren omarmt het omliggende groen. Dit dense project gaat actief op zoek naar relatie met de omgeving. Het gebouw is even hoog als de bomen, het uitzicht is er prachtig.

Inspiratieproject Tuinwijk: Royal Crescent, Bath, UK.

John Wood the younger, 1767-1774

Deze statige rij van vijftien woningen deelt hun voortuin. Het grote groene vlak en de uniforme voorgevels vormen samen een imposante scène. Enkel de achterkanten verraden dat dit project geen paleis is, maar wel een cohousing-project avant la lettre.

Inspiratieproject Begijnhof: Hollainhof, Gent.

Willem Jan Neutelings, 1996-1999

Dit project bevat 120 wooneenheden op een site langs het water in de Gentse binnenstad. Vijftien woonblokken omzomen het terrein, waardoor het binnengebied open en groen kon blijven. Het is een oase van rust temidden van een denses programma. Bovendien geniet elke bewoner van een private open ruimte, hetzij een van de speelse dakterrassen, hetzij het ommuurde tuintje, grenzend aan het begijnhofplein.

Inspiratieproject Urban Villa: Houtpark, Beringen.

RE-ST architecten e.a., 2013

RE-ST architecten ontwikkelt op de voormalige mijnsite in Beringen een project met urban villa's. Op de historisch waardevolle site komen verschillende collectieve programma's samen: een museum, een zwembad, een woonzorgcentrum en een groot park. De urban villa's delen een groenzone. De bewoners van de woningen op het gelijkvloers hebben hier ook een kleine private tuin. Elk appartement grenst aan drie gevels, waardoor veel licht binnenvalt. Ook een privaat inpandig terras vergroot deze kwaliteit.

2. Bouwen van wijk voor één dag

5 september 2015

schaal 1:1

De deelnemers van de eerste workshop hielden op het einde van de avond een stemming. De toren was zeer populair, maar ook het type van de urban villa scoorde hoog.

Een toren bouwen uit bamboe was niet evident. Bovendien liet het weinig experiment toe. Op het begane niveau van de toren komen eerder (semi)-publieke functies. Hierdoor konden de deelnemers niet sleutelen aan de inrichting van wooneenheden en zo de relatie tussen semi-publieke en private ruimte verkennen.

In het tweede deel van het WoonLabo op zaterdag 5 september werd daarom de urban villa concreet uitgewerkt.

Samen met de lokale scoutsgroep werd een framework opgebouwd uit bamboestokken op de site in Beerse. Daarbinnen kregen de deelnemers vrij spel om hun woningen en tuinen, collectieve ruimte en openbare ruimte te verbeelden. Werflinten, touw, piketten en grote rollen papier in verschillende kleuren moesten hierbij helpen.

Het model op ware grootte op de site is een interessante en toegankelijke techniek om mensen mee te nemen in het denken over alternatieve wijken en woningen. Het is immers veel makkelijker om je voor te stellen hoe zo'n wijk zou functioneren, wanneer je de contouren in ware grootte voor je ziet.

de rondes

In een eerste ronde dachten de deelnemers na over hoe de eigen woning vorm moest krijgen. Hierbij waren de deelnemers ingedeeld als drie soorten bewoners: een gezin met twee kinderen, een koppel zonder kinderen maar met een fulltime job en een koppel op pensioen. Vanuit deze woningen bekeken de deelnemers de collectieve ruimtes. De serre, het plein, de parkeergarage, maar ook het omliggende groen werden uitgewerkt en in het levensgrote model aangegeven.

Onder de deelnemers waren een stedenbouwkundig ambtenaar, architect, projectontwikkelaar, maar ook bewoners. Een daarvan was Frieda (75) die mee de handen uit de mouwen stak. Ze probeerde de kwaliteiten die ze ontdekte in haar assistentiewoning bij het dienstencentrum, te vertalen in dit project.

Na de creatieve rondes werd de wijk officieel geopend. Schepen van Ruimtelijke Ordening Stefaan Poortmans knipte het lint door om geïnteresseerden de wijk te laten zien. Met veel enthousiasme leidden de vindingrijke bewoners van de nieuwe wijk de bezoekers rond door hun wijk voor een dag. Ze beschreven vanuit hun rol hoe zij dit perceel zouden bewonen en beantwoordden de vragen en bedenkingen van de bezoekers.

De eigen woning

koppel met kinderen

Elke woning is 128 m² groot, zoals een gemiddeld Vlaams huis. Voor twee personen is dit vrij ruim, maar het gezin met kinderen moet nadenken hoe hun wensen compact te maken. In het team dat zich inleeft in dit gezin doet ook een architect mee, waardoor er snel een helder plan is. De hal geeft uit op de grote leefruimte, waar de keuken, eettafel, de trap en de zithoek samenkomen. De trap staat tegen het volume met de hal en de berging. Eens boven kom je in een nachthal, die wat groter is. Daardoor is er plaats voor een extra functie. Het drukke gezin heeft misschien nood aan een yoga- of meditatiekamer, maar ook een bureau is mogelijk. Deze ruimte staat in contact met beneden door een kleine vide. Van hieruit bereik je de badkamer en de drie slaapvertrekken. Deze bewoners willen graag een kelder naast de ondergrondse parkeergarage om er hun spullen op te bergen.

De hoogte van de ramen naar de serre en het plein zijn zo bedacht, dat je van buiten, rechtstaand, niet naar binnen kan kijken. Vanuit de zithoek binnen kun je wel beweging buiten zien. Achteraan zit een heel groot raamvlak op het westen, de lage avondzon kan diep binnenvallen in de woning dankzij de vide. Hierdoor staat de woning open naar het licht, en naar het omliggende groen.

koppel zonder kinderen

De burens richten hun 128 m² niet compact, maar luxueus in. De deelnemers verbeelden zich een grootse binnenkomst langs een pivotdeur in mat glas. Langs een vestiaire, voorbij de zithoek met flatscreen, loop je de open keuken met kookeiland binnen. De bewoners willen een kelder, om te fitnessen. Deze ruimte vangt licht door een verdiepte Engelse koer langs de woning te graven. Boven is de ruimte ook open. Hier slapen de bewoners naast een grote badkamer met inloopkast.

De bewoners beperken ook hier de inblik vanuit de serre. Licht komt binnen langs het matte glas van de pivotdeur, maar verder is de muur gesloten. De bewoners willen geen grote ramen in de serre. Zo kunnen ze blijven kiezen of ze hun burens willen ontmoeten of net rust nodig hebben. Achteraan plannen de bewoners een jacuzzi met zicht op het groen.

Koppel op pensioen

Aangezien dit koppel geen trappen meer kan lopen, willen ze op het gelijkvloers wonen. Een andere doelgroep kan de 128 m² op het eerste verdiep betreden via een trap in de serre. De keuken, eetkamer en de zithoek zijn achter elkaar geschakeld. De berging en rolstoeltoegankelijke wc grenzen aan de badkamer en de slaapkamer. Een grote kastenwand tussen de slaapkamer en de leefruimte geeft de ouderen veel bergruimte. Achteraan in deze schikking kunnen de ouderen genieten van een inpandig terras waar ze uit de wind van de zuiderzon genieten.

Deze bewoners gaan veel relaties aan met de collectieve buitenruimtes. Hun keuken kijkt uit op het plein, om zo van het levendige uitzicht te kunnen genieten. Ook met de serre houden ze veel contact.

De serre

Deze collectieve ruimte in het midden van de urban villa is de inkom tot de woningen. In de originele maquette was het een glazen volume, maar de deelnemers vinden dit te warm en akoestisch niet aangenaam. De deelnemers zien veel potentieel in de serre, maar worden het minder snel eens over de invulling van de ruimte.

Het idee om er een orangerie te maken met planten lijkt onrealistisch. Want wie gaat al die planten onderhouden? Ook een fietsenberging willen ze niet, want de vele fietsen ogen niet ordelijk nabij de inkom van je woning. Je kan de serre natuurlijk wel gebruiken om even je rollator, fiets of buggy neer te zetten, of om je laarzen uit de wind te zetten na een wandeling. Kinderen zijn welkom om te spelen, en de bewoners kunnen op een bankje zitten. Een fitnessstoel, een cocktailbar of pingpongtafel kan er ook. In elk geval zullen de bewoners van de vier woningen gezamenlijk over de indeling en het beheer van hun serre moeten beslissen.

Ook Frieda ziet in deze ruimte veel mogelijkheden. Ze zit elke avond na etenstijd samen met haar buurtbewoners in een collectieve ruimte nabij haar assistentiewoning. Ze ziet het helemaal zitten dit moment te kunnen doorbrengen in een grote serre-ruimte.

Het plein

Het plein staat open voor de bewoners van de huizen eromheen. Ze komen hier naar boven vanuit de parkeergarage onder een luifel. Het plein heeft verharde delen, om barbecues te kunnen organiseren. Kinderen spelen er op een grasheuvel. Deze wordt tijdens de workshop uitgebeeld door een omgekeerde voetbalgoal.

Onder het plein is een ondergrondse parkeergarage ingetekend. Bewoners willen deze uitbreiden met een kelder per woning. De kosten van een ondergrondse garage en bergingen moeten wel bekeken worden. Een mogelijkheid zou ook zijn het aantal wooneenheden uit te breiden om de kosten te drukken.

De groep zou er ook een zaaltje kunnen bouwen. Door dit te verhuren bekostigen ze collectief de onderhoudskosten van de wijk.

De omliggende groenzone

Trage wegen lopen langs de achterkant van dit project. Dit groengebied is bedacht als een grote moestuin voor de bewoners en de buurt. Dit gebied kan ook een publiek park zijn, dat door de gemeente wordt onderhouden.

Conclusie

Het enthousiasme was groot. Mensen waren positief over hoe zo'n nieuwe wijk zou kunnen werken. Maar het realiteitsgehalte ging niet verloren. Hoe zorgen we voor voldoende privacy? Hoe gaan we parkeren? Waar komt bezoek binnen? Waar bergen we de rommel op? Waar kunnen we fietsen stallen? Maar vooral: hoeveel kost de collectiviteit?

Een gemeenschappelijke tuin onderhouden en een parkeergarage bouwen kost geld. Maar door compact te bouwen, op een kleinere bouwgrond bespaart de bewoner geld, zonder aan kwaliteit te moeten inboeten. De organisatoren stelden hier ruime woningen voor, maar de urban villa's zouden zeker vijf eenheden rond een serre kunnen dragen. De bouwkosten van de ondergrondse parking wordt gedeeld door vijftien woningen. Deze ondergrondse voorzien is in sommige gemeentes trouwens een verplichting. Het financiële vraagstuk is het onderzoeken waard. Ook met oriëntatie werd veel rekening gehouden. De zon bepaalt waar ramen en het terras komen. Zelfs regenafvoeren en rioleringen werden besproken. Telkens werden oplossingen gezocht voor deze uitdagingen.

In de workshops 'nieuwe wijk voor één dag' confronteerden de organisatoren de deelnemers met nieuwe verkavelingsmodellen. Het doel was om mensen op een andere manier naar wonen, densiteit en collectiviteit te laten kijken. De deelnemers gingen actief op zoek naar de troeven binnen deze nieuwe modellen. Ze werkten actief samen, het onderling brainstormen werkte heel inspirerend. Niet alleen het eindresultaat – de quotes, de schetsen en het model op ware grootte – was boeiend. Vooral de dialoog en de inspiratie die deelnemers meenamen naar huis, of naar hun praktijk, maakten deze workshops tot een succes.

WoonLabo 2016

Mijn Wijk

Op zoek naar een toekomst voor de bestaande verkaveling

WoonLabo

1. Architectenadvies voor bewoners

21 juni - 6 juli 2016

Tekst: Caroline Van Doren
Beeld: Pieter de Ruijter

Het traject 'WoonLabo: MIJN WIJK' was een samenwerking van Stadsregio Turnhout, Universiteit Hasselt, Kamp C en AR-TUR met een activiteitenreeks in 2016 over 'Wonen in de toekomst' in Oud-Turnhout:

1. 21 juni en 6 juli: Architectenadvies voor bewoners
2. 5 september: Workshop - Samen spreken over een toekomstwijk
3. 10 september: Workshop op locatie - Samen bouwen aan een toekomstwijk
4. 25 oktober: Debat - Mijn wijk in de toekomst

Het traject 'WoonLabo: MIJN WIJK' focust op een typische verkavelingswijk in Oosthoven, een gehucht van de gemeente Oud-Turnhout. Zoals deze wijk kennen we er vele in versnipperd Vlaanderen. De klassiek verkavelde Teuntjeswijk is ontstaan in de jaren 80 en bevat naast ruime woningen groenstroken en trage wegen.

De wijk kampt vandaag de dag met enkele ongemakken. Ten eerste kent de wijk een verouderend bewonerspubliek van mensen die hier in de jaren 80 zijn komen

wonen en van wie de kinderen ondertussen het huis uit zijn. Daardoor zijn veel woningen te groot voor de huidige bewoners. Maar anderzijds is er door de bevolkingsstijging meer nood aan woningen. Ten slotte is de betaalbaarheid van de woningen een struikelblok. De huidige woningen zijn te groot en te duur voor jonge gezinnen of alleenstaanden. Er is vraag naar een grotere diversiteit van woningen.

We zien heel wat nieuwe woontendensen op ons afkomen, maar die vragen om een volledig andere mindset. Via het project 'WoonLabo: MIJN WIJK' gingen de organisatoren hierover in gesprek met buurtbewoners en geïnteresseerden. Het project in Oud-Turnhout was de opstap naar een breder debat over de omgang met verkavelingen. Kunnen we de verkaveling verduurzamen? En welke keuzes moeten we daarin maken?

Van deur tot deur

De bewoners van de Teuntjeswijk wonen graag in deze buurt, maar in de toekomst lijken ze toch voor een aantal uitdagingen te staan. Kunnen ze wel comfortabel oud worden in die klassieke verkaveling? Of biedt een andere setting meer kwaliteit? WoonLabo klopte aan bij de bewoners zelf en dat was zeer letterlijk te nemen. Eerst kregen de bewoners van de Teuntjeswijk een uitnodiging in de bus voor gratis architectenadvies, daarna gingen de medewerkers van het WoonLabo langs de deuren om hen persoonlijk uit te nodigen. Het was niet altijd vanzelfsprekend om bewoners te overtuigen van het doel van deze avonden. "Ik woon hier graag en zo lang ik nog goed ben, blijf ik hier wonen", klonk het bij een van de buurtbewoners.

Gratis architectenadvies

De avonden over de Teuntjeswijk vonden plaats in het begin van de zomer 2016, op maat van de wijk én met mensen uit de wijk. De eigenaars konden in de pastorie in Oosthoven terecht bij vier architecten voor advies over de toekomst van hun eigen woning. Hoe zien zij hun kavel en woning veranderen tegen 2030? Zouden ze beter verkopen of verbouwen? Zijn er uitbreidingen van de woning nodig? Voor elk van de dromen zochten de architecten mee naar een oplossing.

Zo kan de dakverdieping van Hugo een extra bouwlaag worden. Dit vergroot de bruikbare oppervlakte van de woning met zo'n 20% en biedt ruimte voor twee wooneenheden. Mogelijk zijn kinderen of kleinkinderen te overtuigen van meergeneratiewonen.

Fons heeft een vrijstaande woning met een diepe tuin. Hij wil zo lang mogelijk blijven wonen in de wijk, maar zijn eigen woning wordt te groot. "Het zou fijn zijn als er kleine woningen in de wijk zouden worden gebouwd", vertrouwde hij de architecten toe. De diepe tuinen op meerdere percelen bieden mogelijkheden voor een gemeenschappelijke groenstrook waaraan dergelijke kleine woningen – starters- of seniorenwoningen – kunnen worden gekoppeld.

Gitte en haar moeder wonen in een bungalowwoning op een hoekperceel. Zelf hebben ze nog wat moeite met al te veel veranderingen vlakbij huis. "We vinden het hier goed zoals het is", vertelde Gitte. Ze zien wel mogelijkheden binnen de familie of bij het groene binnenplein iets verderop. Het wisselen van bewoners bij verkoop lijkt hen een goed moment om de wijk stapsgewijs te laten veranderen.

Studio in de tuin

Twee enthousiaste bewoners van de Teuntjeswijk, Greet en Herman, zaten al langere tijd te broeden op een idee voor hun perceel. De dreamavonden met architectenadvies kwamen voor hen dus als geroepen. Nu de kinderen het huis uit zijn, het huis en de tuin te groot worden en ze zelf de eerste ouderdomskaaltjes ondervinden, spelen ze met het idee om een studio te bouwen in hun tuin. Samen met een van de architecten dachten ze verder na over hun idee.

Build in my backyard

Het idee van deze 'dreamavonden' komt uit Frankrijk overgewaaid. Ook daar zijn er veel versnipperde gebieden buiten de steden. De gehanteerde aanpak is gebaseerd op het onderzoek van B. Le Foll en D. Miet. Verschillende burens worden uitgenodigd om met een architect te overleggen over hun eigen woning. Diezelfde avond worden ruwe 3D-modellen uitgewerkt, zoals het ontwerp van een studio in de tuin voor een zoon van het gezin. Op het einde van de avond worden de ideeën van alle burens in één plan gegoten om samen te bespreken. De aanpak vertrekt van een individueel verhaal. Al die verhalen samen vormen uiteindelijk een groter plaatje voor de buurt. Samenwerken kan ook op het vlak van wonen gezamenlijke winsten opleveren.

www.bimby.fr

Op het einde van de avond werden de individuele ideeën voorgesteld en legden de architecten deze bij elkaar. Door het beperkte aantal voorstellen hinderden de projecten elkaar niet te veel. De eerste ideeën rond gezamenlijke voordelen kwamen op tafel; als meer mensen een studio in de tuin bouwen, dan kan een groen binnenplein bijvoorbeeld een nieuwe functie krijgen. Maar wat betekent het voor de wijk als iedereen aan de slag zou willen gaan? Wat kunnen alle plannen tezamen betekenen voor de wijk? Hinderen ze elkaar en levert samenwerken collectieve voordelen op?

Met deze vragen in het achterhoofd gingen de initiatiefnemers in de volgende workshop aan de slag.

2. Workshop Samen spreken over een toekomstwijk

5 september 2016

De combinatie van woondromen en architectenadviezen vormde de insteek voor de eerste workshop. Uit die verkennende gesprekken destilleerden de organisatoren enkele scenario's om verder te bespreken met bewoners, professionelen en geïnteresseerden. Met een breed publiek werd er in gesprek gegaan over het wonen in de toekomst. Welke aanpassingen zijn er nodig in de wijk om in te spelen op tendensen zoals vergrijzing en bevolkingsstijging? WoonLabo vond het hoog tijd voor een experiment.

"Kunnen mijn kinderen hier ergens in een gemeenschappelijke zandbak spelen?"

Mogelijke verkavelingsscenario's

- Scenario 1: een studio in de tuin
- Scenario 2: een nieuwe ontwikkeling in diepe tuinen
- Scenario 3: een rijwoning tussen twee woningen
- Scenario 4: een opsplitsing van een bestaande woning

Ronde 1: Rollenspel

Het volk dat deelnam aan deze workshop was van allerlei pluimage. Niet alleen waren ze jong of oud, dik of dun, ze hadden ook een erg verschillend profiel: een architect, een buurtbewoner, een politicus, een stedenbouwkundige, een oudere dame, ... Bij het binnenkomen werden ze meteen toegewezen aan een van de drie groepen.

De deelnemers waren op zich al heel verschillend, maar kregen bovendien 'een nieuwe identiteitskaart voor een dag'. Tijdens deze workshop bekeken ze de situatie vanuit hun tijdelijke identiteit om los te komen van hun persoonlijke bezwaren. De deelnemers probeerden zich in te leven in deze nieuwe rol en moesten rekening houden met andere woonbehoeften.

Het doel van deze eerste ronde was om in groepen van zes à acht personen gezamenlijke criteria voor de toekomstwijk op te stellen. En dat zijn er heel wat. Zo wilde een alleenstaande leraar het liefst een kleine woning met een kleine tuin, zonder al te veel onderhoud. Ook een gescheiden moeder zag zoiets wel zitten. "De woning moet wel zeker twee slaapkamers hebben en ik wil ook wel een grote groene speelruimte vlakbij voor mijn kinderen", vulde

ze de leraar aan. Een iets oudere man wilde dan weer graag een hondenweide. Ouders met een dochter in een rolstoel zagen deze groene ruimte toch anders: "Wij wensen vooral een vlot toegankelijke gemeenschappelijke buitenruimte." Zij zouden ook graag dicht bij het huis kunnen parkeren, net zoals de arbeidster die in ploegensysteem werkt en 's nachts moet vertrekken. Het nieuw samengestelde gezin met vier kinderen dacht dat goed openbaar vervoer en veilige fietspaden nodig zijn voor hun kroost. De alleenstaande vrouw zonder auto kaartte een autodelenpunt aan. En er moest volgens alle personen een goed evenwicht zijn tussen privacy en sociale controle in de wijk.

Door de deelnemers tijdelijk uit hun comfortzone te halen leek het samen opstellen van criteria in alle groepjes te lukken. De wensen van een alleenstaande jongeman en de oude vrouw zijn anders, maar liggen ook verbazingwekkend dicht bij elkaar. Het aanbod van de woningen in de wijk zou heel wat variatie moeten vertonen om tegemoet te komen aan alle wensen en om een sociale mix van bewoners aan te trekken. Ook het idee van flexibele woningen werd geopperd.

Ronde 2: Opsplitsen of optoppen?

Voor de tweede fase werd de wijk opgedeeld in vier ruimtelijke delen zodat elk groepje een deel van de wijk van naderbij kon bestuderen. 'De identiteitskaart voor een dag' werd opgeborgen en de deelnemers namen hun ware aard terug aan. Sommigen bleken heel vertrouwd met de wijk, anderen waren nog nooit in de buurt geweest. De huidige verkavelingsvoorschriften werden voorgelegd en de wijk geanalyseerd. Hoeveel woningen zijn er momenteel? Wat is het huidige type woningen? Waar is er een groenzone? Waar is er nood aan bijkomende open ruimte?

Doel van deze ronde was om met een van de vier verdichtingsstrategieën 25% meer woningen te creëren. Al snel werd duidelijk dat de huidige verkavelingsregels geen oplossing boden, maar als we hiervan loskomen bleek wat oorspronkelijk een onoverkomelijke opdracht leek zelfs zeer vlot te gaan. Op aanraden van de moderator werd een

Een sociale mix van bewoners creëren door allerlei types woningen te voorzien leek meer aangewezen. De deelnemers stelden ook eigendom in vraag; misschien is een andere vorm van eigenaarschap wel logischer waarbij je een woning kan inwisselen als je andere noden hebt. De juridische zijde van dit verhaal is niet eenvoudig op te lossen, maar biedt stof tot nadenken. Collectieve voorzieningen zijn gewenst, maar de deelnemers vroegen zich ook af wie de aanleg van een parking, een groenzone en een pad zou moeten betalen.

“Het gebouw ziet eruit als één woning, maar er zitten eigenlijk vier woningen verscholen achter de gevel.”

aantal woningen uitgekozen om te gaan 'bewerken'. Woningen op een hoek of aan trage wegen hebben omwille van de goede bereikbaarheid veel potentieel om te splitsen of uit te breiden. Dat er om meer woningen te creëren eerst woningen gesloopt zouden moeten worden, leek sommige deelnemers paradoxaal. Bij nader inzicht bleek dat op die manier een aangename openbare ruimte zou kunnen ontstaan en dat er op andere plaatsen woningen kunnen bijkomen. Geregeld werd er gedacht aan een combinatie van strategieën — bijvoorbeeld grote woningen opsplitsen en tussen bestaande woningen bouwen. Door in deze fase echter te focussen op slechts één strategie, kwamen de voor- en nadelen duidelijk in beeld.

Met het aanpassen van de wijk staken ook enkele bedenkingen de kop op. Als er meer woningen op eenzelfde oppervlakte komen, mag ook het concept privacy niet vergeten worden. In de huidige Teuntjeswijk zit men met een verouderend publiek.

De verdichtingsstrategieën konden toegepast worden op verschillende kavels zodat eenvoudig een uitbreiding met 50% meer woningen ontstond. Momenteel leek dat echter teveel voor de wijk. Volgens buurtbewoners had de Teuntjeswijk in de huidige vorm al ontsluitingsproblemen. Uitgaande van de bestaande mobiliteitsdruk zou er goed bekeken moeten worden hoeveel auto's een dergelijke wijk aankan. Ook parkeren aan het begin van de wijk en autodelen zijn goede opties voor de toekomst. Deze oefeningen waren gericht op het niveau van de wijk, maar de deelnemers realiseerden zich dat ze moesten uitzoomen op het grotere geheel als het bijvoorbeeld over de parkeerproblematiek ging. Hier stuiten we op de echte problematiek van de verkaveling en op het mobiliteitsprobleem van de al te verspreide bebouwing. Verdichten kan eigenlijk enkel maar als de wijk voldoende centraal gelegen is en bereikbaar is via het openbaar vervoer.

Ronde 3: Zoektocht Naar Momentum

In ronde 2 werden enkele woningen aangeduid die gesloopt zouden moeten worden om de wijk leefbaarder te maken bij verdichting. Ook werden voorstellen gedaan om kleine woningen in de tuinen toe te voegen of een bestaande woning op te delen. Zo'n ingrepen gebeuren natuurlijk niet plots, de huidige eigenaars en actuele bekommernissen moeten de nodige aandacht krijgen.

Het opstellen van stedenbouwkundige ingrepen begint steeds bij de opmaak van een masterplan. De deelnemers waren het erover eens dat er hier ook enkele algemene principes opgezet zouden moeten worden zoals de aanduiding van groene aders om de wijk te voeden. Dit zijn zaken die de gemeente moet coördineren, maar ook persoonlijke initiatieven kunnen het traject op gang brengen.

Bij dit soort van projecten moet men veeleer op zoek gaan naar een momentum om het hele traject uit te rollen en bekijken wanneer er zich opportuniteiten zullen voordoen. De aankoop van twee naastliggende percelen kan mogelijkheden scheppen om de woningen te evalueren en aan te passen. De eigenaars kunnen ook gestimuleerd worden om bijvoorbeeld een extra woning te bouwen in de overmaatse tuin en ze kunnen ervoor kiezen om dit eerst te verhuren aan mensen die ze kennen. Kortom, we moeten afstappen van de typische perceelstructuren met daarrond een omheining. "Willen we gaan wonen in dergelijke buurten, dan zouden alle omheiningen verboden moeten worden", stelde een van de deelnemers bondig.

"Omheinen van tuinen zou verboden moeten worden."

3. Workshop op locatie Samen bouwen aan een toekomstwijk

10 september 2016

Op papier zagen de voorstellen van de workshop er mooi uit, maar wie past er echt in dit plaatje? Zijn mensen wel bereid om aan ruimte in te boeten en kleiner te gaan wonen? Plaats van afspraak op deze zonnige dag was het Teuntjesplein in de Teuntjeswijk. De wagen werd geparkeerd in een naastgelegen wijk waar een 'Matexi-verkaveling' nog maar net uit de grond was verzezen. In elk van de naast elkaar gelegen omheinde tuinen stonden alvast enkele trampolines te pronken. Een bewijs van het feit dat huisje-boompje-beestje nog steeds het droombeeld is voor veel jongvolwassenen. Tijd om de nieuwe concepten te toetsen in de realiteit en uit te vinden of de klassieke woondroom bijgesteld kan worden. Uit de vorige workshop werd een alternatieve verdichtingsvorm voor 'MIJN WIJK anno 2030' gekozen: het bouwen van studio's in tuinen. Die werden op 10 september 2016 op ware grootte uitgezet op de lege en ongebruikte ruimte van het Teuntjesplein, een binnengebied omringd door tuinen.

Toen de bewoners nog jonge kinderen hadden, werd dit pleintje volop gebruikt. Nu de kinderen het huis uit zijn, willen de eigenaars meer privacy en wordt de open plek nog amper benut. "Vroeger speelden onze kinderen hier, maar nu gebeuren er hier dingen die het daglicht niet kunnen verdragen", fluisterde een van de buurtbewoners. Het doel van het workshopscenario was onder meer om mensen dichter bij elkaar te brengen en om uit te zoeken hoe de ruimte kan worden omgevormd tot het groene hart van de wijk waaraan nieuwe kleine woningen gekoppeld zouden kunnen worden. Ironisch genoeg was een van de burens net op de dag van de workshop een nieuwe muur aan het opmeten tussen een van de tuinen en de open plek. Er moest dus nog heel wat gebeuren om hun woonvisie te laten veranderen.

Benidorm bastards en happy singles

De deelnemers aan de workshop kregen ditmaal opnieuw 'een identiteitskaart voor een dag' toegestopt. De ene helft waande zich een dame of heer op leeftijd, de andere helft was een alleenstaande met een kindje in co-ouderschap. Om de groene ruimte opnieuw te benutten, werd er vorige keer al tezamen beslist om de twee woningen op de kop af te breken zodat een ruimere toegang ontstaat. In de andere criteria voor het terrein zochten ze een compromis om nadien in uitvoering te brengen.

De participanten zagen een gemeenschappelijke buitenruimte volledig zitten. "Een speelterrein voor de kinderen, een moestuin, een fontein en een collectieve barbecue mogen hierbij zeker niet ontbreken", vatte een van de deelnemers samen. Op deze plekken kunnen de buurtbewoners elkaar opnieuw ontmoeten. Toch wenste iedereen ook een kleine privé buitenruimte. Voor de vrijgezellen mocht dit een terras zijn, de ouderen zagen dit liever in de vorm van een kleine tuin. "Een klein voortuintje zoals bij een begijnhofwoning lijkt mij ideaal", stelde een fictieve oudere dame.

Over het gebruik van auto en fiets waren de tijdelijke bewoners het ook snel eens. Iedereen ging akkoord met een parkeerzone aan de rand van de site. Zo blijft de centrale groenzone een rustige plek. "Om boodschappen naar de woningen te brengen, is een gemeenschappelijke bolderkar een goede oplossing", legde een participant uit. Qua fietsenstalling kwamen de nieuwe bewoners niet meteen overeen. Een gemeenschappelijke fietsenberging zou kunnen, maar ook een fietsenstalling per woning. "Zouden de bewoners zo makkelijker de fiets nemen voor korte afstanden?" vroeg iemand zich luidop af. De oudere personen wilden vooral ook dat het gemeenschappelijke pad door de groene strook goed toegankelijk is om er in de toekomst eventueel met hun rollator te kunnen passeren. "Ik ben nu nog goed ter been, maar ik ben mij ervan bewust dat dit snel kan veranderen", opperde een deelnemster.

DIY

Dan gaan de deelnemers zelf aan de slag. Een pad werd dwars door de Teuntjeswijk uitgerold en de aanduiding van de collectieve ruimtes werd met graffiti op het gras gespotten. De twee lijnen voor het pad deden al direct hun werk, toevallige en nieuwsgierige passanten maakten volop gebruik van dit nieuwe pad. Voor de woningen zelf dachten de

deelnemers aan een mix van typologieën om

in de toekomst allerlei bewoners aan te trekken. Het huidige woningbestand van de wijk bevat alleen ruime woningen voor gezinnen. Er is nood aan nieuwe types van woningen om zo andere doelgroepen aan te trekken. De alleenstaanden gaven de voorkeur aan splitlevelwoningen, terwijl de ouderen liever een toegankelijke woning van één bouwlaag zouden hebben. Met behulp van bamboestokken, tafels, stoelen en vilten doeken werd de vorm van twee compacte woningen gepresenteerd. Voor de duidelijkheid werd ook de kamerstructuur met behulp van graffiti aangeduid op het gras.

Op glad ijs

Om 16 uur was het dan zover: buurtbewoners stroomden toe om een kijkje te komen nemen bij die vreemde constructies op het Teuntjesplein. Vermoedelijk zat de ijsjeskar er ook wel voor iets tussen. Greet Oris, schepen van Oud-Turnhout, verzorgde de officiële opening van 'MIJN WIJK anno 2030'. De verkavelingsbewoners stapten de nieuwe, tijdelijke wijk binnen en konden nu zelf de aangepaste omgeving ervaren terwijl de deelnemers uitleg gaven bij de inrichting van de publieke ruimte en bij de opzet van de woningen. "Door verschillende types bewoners aan te trekken, ontstaat er een sociale mix en kunnen ouderen en jongeren elkaar bijstaan indien nodig", preciseerde een enthousiaste deelnemer. "Jaja, wie zal er op de zieke kindjes passen als de alleenstaande moeder of vader moet gaan werken?", lachte het oude vrouwtje.

De bewoners van de wijk waren nieuwsgierig, maar opperden tijdens en na de presentatie toch wel enkele bezwaren. "Ho ho, die woning voor ouderen staat gedeeltelijk in onze tuin. Wij zijn heel sociale mensen, hoor, maar in onze tuin wordt niet gewoond

door anderen”, hoorden we bij de presentatie van het eerste type woning. Een andere bewoner zag in dit onderzoek wel een positieve evolutie: “Het is goed dat mensen hiervoor openstaan. Maar het is wel belangrijk dat je het goed kan vinden met die andere bewoners. Het kan familie zijn, maar het kunnen ook onbekenden zijn. Bij mensen die je niet kent, zeg je het makkelijker als er een probleem is.” Iemand anders zag het minder rooskleurig: “Nee, dat komt niet goed. Er komt sowieso ruzie met de burens. In zo’n project ga je er al vanuit dat je goed overweg kan met elkaar. Dat is niet vanzelfsprekend.”

De workshop liep op zijn einde en er werd bij een ijsje nog wat nagepraat over de realiseerbaarheid van zo’n project. “Wij kunnen ons vinden in dit project,

maar het kan voor mij alleen als ik hier zelf niet meer woon”, vingen we nog op. De kinderen leefden zich uit in de speelruimte, zij stonden er duidelijk helemaal voor open. “Ik zie dat wel zitten”, vertelde een oudere man. Ik heb al zin om zelf zo’n woning te beginnen metsen in onze tuin”, zei hij tegen zijn huidige buurman. Toch maar even wachten tot stedenbouw hiervoor een goedkeuring verleent.

**“Ho ho, wij zijn heel sociale mensen,
maar in onze tuin wordt niet gewoond.”**

4. Debat Mijn Wijk in de toekomst

25 oktober 2016

Deelnemers:

Leo Van Broeck, Vlaams Bouwmeester

Leo Van Miert, schepen Ruimtelijke Ordening Oud-Turnhout

Peggy de Wit, stedenbouwkundig ambtenaar Oud-Turnhout

Hanne Jacobs, projectmedewerker wonen, Stadsregio Turnhout

Edith Wouters, artistiek coördinator AR-TUR

Tim en Mieke, bewoners Oud-Turnhout

Ive Van Bouwel, coördinator projecten stedelijke ontwikkeling, Stad Turnhout

Moderator: Oswald Devisch (UHasselt)

Hoe wonen we over twintig jaar en wat betekent dat voor onze klassieke verkavelingen? Op deze inspiratieavond gingen de initiatiefnemers in gesprek met deelnemers van de workshops, professionelen uit de regio en de Vlaams Bouwmeester.

Beeld uit Terzake van de VRT naar aanleiding van het aantreden van Leo Van Broeck als Vlaams Bouwmeester in september 2016.

De verkaveling en de wooncarrière

Vlaams minister van Omgeving Joke Schauvliege (CD&V) wil tegen 2040 een heuse 'betonstop' invoeren in Vlaanderen. Elk nieuw bouwproject zal vanaf dan gecompenseerd moeten worden door evenveel ruimte aan de natuur te geven. Komt zo'n betonstop nog op tijd?

Edith Wouters: Wij werden met AR-TUR in 2013 gecontacteerd door de cultuurcoördinator van de gemeente Beerse. Zij stelde vast dat de wolk van verkavelingen in haar gemeente maar bleef uitdeinen en ze vroeg zich af of we samen met bewoners een aanzet konden doen om de huidige mentaliteit rond wonen te veranderen. Zo legden we samen met tri.zone en de gemeente Beerse het project GeWOONtebreker af, waarvan het WoonLabo een vervolg is.

Het is vijf voor twaalf. Het zonet vertoonde filmpje drukt ons nog eens met de neus op de feiten. Hallucinant is dat we in Vlaanderen al in de jaren 60 in de file stonden en dat we daar nu nog steeds geen oplossing voor hebben bedacht. De actuele uitdagingen zijn enorm. Wachten tot 2040 is geen optie. Naast de mobiliteit vormen de vele bestaande verkavelingen een probleem. Mensen hebben vaak in de jaren 60 een woning in een verkavelingswijk gekocht. Nu de kinderen het huis uit zijn, is de woning te groot en te verouderd. Vaak raken zo'n grote woningen moeilijk verkocht aan de jongere generatie. Bovendien hebben we te maken met veranderende gezinssamenstellingen door de grote groep eenoudergezinnen, zodat het bestaande patrimonium niet meer voldoet. Er is nood aan andere woontypes, zoals kleine studio's.

Met het project MIJN WIJK van WoonLabo werd ingezoomd op een klassieke verkaveling — de Teuntjeswijk — in Oud-Turnhout om bewoners bewust te maken van het begrip wooncarrière en hen met de uitdagingen te confronteren. Waarom net die verkavelingswijk?

Hanne Jacobs: De locatie zelf is niet belangrijk volgens mij, want zo zijn er verschillende te vinden over heel Vlaanderen. Wat voor ons telt, is het proces dat bewoners doorlopen. We zijn met bewoners van de wijk in gesprek gegaan over hun wijk en wat ze eraan zouden veranderen. We hebben ze uitgenodigd om samen met een architect te dromen over hun woning. Die dromen werden gebundeld en daaruit is een eerste workshop ontsproten. Hierbij werden de verschillende dromen in kleine groepjes bestudeerd en voor- en nadelen geopperd. Eén strategie — het bouwen van kleine studio's in de tuin — is gekozen om in een tweede workshop met bamboestokken te realiseren op ware grootte, zodat de ideeën verbeeld werden. Mensen waren erg benieuwd, maar tegelijkertijd ook erg terughoudend.

Is de hedendaagse stedenbouwkundige wetgeving al voorzien op deze nieuwe woonvormen?

Mieke: Helaas niet. Wij spelen al langere tijd met het idee om te gaan kangoeroewonen met de ouders van mijn vriend Tim. Momenteel zijn ze nog zelfstandig, maar de kans is groot dat ze binnenkort zorgbehoevend worden. Door het WoonLabo is ons idee concreet geworden en wilden we onze droom omzetten in de praktijk. De huidige wetgeving werkt ons helaas tegen. De wijk is een oude verkaveling en de stedenbouwkundige regels schrijven voor dat de woningen eengezinswoningen moeten zijn. Zorgwonen — wonen met vijftenzestigplussers — is een concept dat al toegelaten is, generatiewonen echter nog niet. Wanneer de ouders overlijden, willen we niet met een te groot huis blijven zitten. In onze ogen moet het mogelijk zijn om in zo'n grote woning met meerdere gezinnen te wonen.

Moeten we misschien het huidige concept van eigenaarschap veranderen?

Ive Van Bouwel: In zo'n bestaande woonwijk, kan je best een projectmatige aanpak hanteren. Niet elke woning komt op hetzelfde moment 'vrij'. Je zou eigenaars bijvoorbeeld al rechten kunnen geven om een kleine woning te laten realiseren in hun tuin. Problematisch is ook dat de huidige projectontwikkelaars typische verkavelingen blijven bouwen. In plaats daarvan zou men beter rekening houden met een wooncarrière en het concept van eigenaarschap in vraag stellen. Men zou een waardenbank kunnen maken waarbij je van woning kan ruilen als je andere behoeften hebt, bijvoorbeeld als de kinderen het huis uit zijn.

De verkaveling en haar omgeving

Moeten de initiatieven van de burgers zelf komen? Of welke rol is hierin weggelegd voor het lokale beleid?

Leo Van Miert: Er is zeker een belangrijke rol weggelegd voor het lokale beleid. Allereerst moet er een overkoepelend plan van aanpak opgemaakt worden. Logischerwijs kan men niet overal verdichten. Per gemeente of per regio moet bekeken worden welke wijken hiervoor in aanmerking komen. Dit kan bepaald worden door een analyse te maken van zaken als mobiliteit, sportinfrastructuur, schoolgebouwen, nutsvoorzieningen en open ruimtes.

Leo Van Broeck: Mensen moeten inzicht krijgen in de enorme financiële impact van de verkaveling. Men moet extra lopende meters riolering en nutsvoorzieningen blijven aanleggen om nieuwe bouwgronden te bedienen. Mensen wonen al jarenlang in een verkaveling, maar dat kan veranderen. Het is niet omdat je het al honderd jaar fout doet, dat je het niet kan veranderen. Door projecten als deze kan je mensen inzicht geven in alternatieven voor de klassieke verkaveling.

Over de locatie van deze workshop hebben jullie echter twijfels?

Leo Van Miert: De Teuntjeswijk in Oud-Turnhout is nu al moeilijk te ontsluiten. Als we die te hard gaan verdichten, zie ik enkel meer moeilijkheden ontstaan zoals parkeerproblemen.

Leo Van Broeck: Klopt. Daarstraks werd gezegd dat de locatie niet belangrijk is, maar de locatie is net enorm belangrijk. In zo'n wijk in woonparkgebied moet je niet verdichten, je moet verdichten vlakbij het station van Turnhout zodat de link met mobiliteit er meteen is. In deze workshop zie ik vooral meer auto's verschijnen.

Wat is dan wel de toekomst van deze klassieke verkaveling?

Leo Van Broeck: Verdichten is goed, maar tegelijkertijd moet je ook stadsnatuur maken. In Gent laat men bewust delen van de stad verwilderen om terug vogels in de stad te hebben.

Leo Van Miert: De Teuntjeswijk is gelegen in woonparkgebied. Daarom is het zeker hier interessant om er terug parkgebied van te maken.

Leo Van Broeck: Men zou hier kunnen werken met verhandelbare grondrechten. Het kadastraal inkomen is bijvoorbeeld een interessant instrument om

het uitdoofbeleid te stimuleren. Dat zou kunnen verminderen als de eigenaars hun woning niet op peil houden. In Genk was er een wijk met veertig woningen die is getransformeerd tot een toren met zestig appartementen en natuur. De eigenaars zijn er financieel beter van geworden en bovendien wonen ze nu terug in het groen. De verdichting van de kavels in een wijk zorgt voor verdunning van andere linten.

Hanne Jacobs: Het experiment is nu wel uitgevoerd op de Teuntjeswijk, maar zoals ik eerder al zei gaat het eerder over het proces en over de veranderende manier van denken. Wij willen mensen zelf doen ervaren hoe het anders kan en hen leren dat ze kritischer moeten kijken naar hoe zij momenteel wonen.

Initiatief nemen

Om mensen te laten afstappen van de typische verkaveling is duidelijk een heel proces nodig. Op de workshops hoorde je vaak zeggen: "Wij zien het potentieel wel in van een verdichting, maar alleen maar als ik er niet meer ben." Hoe krijg je bewoners mee in dit verhaal?

Edith Wouters: Je kan dit niet zomaar veranderen van de ene dag op de andere. Vanuit onze ervaring zien

we dat voortrajecten heel wat opleveren. Wij krijgen bij AR-TUR regelmatig projectgebonden vragen en constateren dat de regelgeving hieraan nog niet is aangepast. Door beleidsmakers samen te brengen met enthousiaste bewoners krijg je heel wat gerealiseerd.

Om die reden werken we ook aan inspiratietrajecten zoals het WoonLabo waarbij we alle actoren ernstig nemen. Door workshopgewijs mensen bij elkaar te plaatsen aan de ontwerptafel, kunnen heel wat stappen gezet worden en worden oplossingen gevonden samen met stedenbouwkundigen, juristen, economen en uiteraard de bewoners zelf.

Peggy de Wit: Projectontwikkelaars kloppen bij onze dienst aan met een min of meer concreet project met elk een eigen huisje en tuintje. Als wij voorstellen om de groene ruimte gemeenschappelijk te benaderen en er kwalitatief mee om te springen, stoten wij erg vaak op verzet bij hen. We spreken hier natuurlijk over het kleine Oud-Turnhout, misschien is zo'n aanpak in de grootsteden meer voor de hand liggend?

Leo Van Broeck: Het moet voor de projectontwikkelaars natuurlijk ook een financieel interessant project zijn en daar heeft de brandnorm een grote invloed op. Je spreekt over laagbouw bij maximaal twee verdiepingen. Van drie tot acht

verdiepingen zit je in de categorie middelhoogbouw. Vanaf negen verdiepingen heb je te maken met hoogbouw. Een gebouw met negen verdiepingen is een financieel drama voor een project omdat je dan met veel bijkomende voorwaarden te maken krijgt, zoals extra trappen en liften. Dat zijn erg hoge kosten die je maar over een beperkt aantal eigenaars of huurders kan verdelen. Vanaf elf à dertien verdiepen is zo'n project terug rendabel. Het komt er vaak op aan om geen hoogbouw te bouwen, maar de middelhoogbouw te maximaliseren.

Peggy de Wit: Dat is allemaal mooi uitgelegd, maar in gemeentes is dat niet vanzelfsprekend. Als er hier een project ontworpen wordt met vier bouwlagen, staan er honderd buurtbewoners op de gemeenteraad om te protesteren. Ze vinden namelijk dat het landelijke karakter van de gemeente hierdoor bedreigd wordt.

Om een andere woonmentaliteit te verkrijgen in Vlaanderen, is het vooral belangrijk om te informeren. Ik denk niet dat u de komende vier jaar onder uw mandaat van Vlaams Bouwmeester letterlijk iedere gemeente gaat aflopen, Leo Van Broeck, om de mensen te informeren. Hoe ziet u zichzelf wel in dit verhaal?

Leo Van Broeck: Joke Schauvlieghe heeft een betonstop in 2040 opgelegd. Dit idee komt niet van haar, maar het is een Europese richtlijn waarbij 2040 een ultimatum is. Eigenlijk moeten we hieraan veel vroeger beginnen. Om tegemoet te komen denk ik dat wij een goede combinatie van een aanpassing van de regelgeving en een draagvlakcreatie nodig hebben. Beleidsmakers, onderzoekers en bewoners moeten met elkaar in dialoog treden en oplossingen uittesten in de praktijk. Initiatieven zoals vandaag kunnen zeker bijdragen aan die draagvlakcreatie. De plek van het onderzoek was volgens mij niet meteen de juiste, maar zo'n traject kan wel een mentaliteitswijziging teweegbrengen. Op de foute manier zijn jullie hier dus goed bezig.

Betonstop

De Vlaamse regering heeft eind 2016 een akkoord bereikt over het Beleidsplan Ruimte Vlaanderen. Daarin werd vastgelegd dat de overheid vanaf 2040 enkel nog bouwwerken zal toelaten in de al ingenomen ruimte.

Vanaf 2040 zou u dan niet meer mogen bouwen in de open ruimte in het Vlaamse gewest. In aanloop naar 2040 wordt de verdere inname van open ruimte beperkt. Vandaag is dat nog gemiddeld zes hectare per dag, maar vanaf 2025 wordt dat al beperkt tot drie hectare per dag.

Om het Beleidsplan Ruimte Vlaanderen mogelijk te maken, zal de Vlaamse overheid een aantal woonuitbreidingsgebieden met reservebouwgronden schrappen. Voor wie zijn bouwgrond plots anders ingekleurd ziet, komt er een oplossing, bijvoorbeeld een eerlijke vergoeding, een ruil, bouwrechten op een andere locatie. De Vlaamse overheid wil mensen ook aanmoedigen om kleiner te gaan wonen en dit vooral in stads- of dorpskernen. Lokale besturen kunnen duurzame ruimtelijke strategieën ontwikkelen en concrete maatregelen nemen om steden en gemeenten klimaatbestendig in te richten.

www.ruimtevlaanderen.be/BRV

Verkavelingsverhalen

Boek en tentoonstelling Universiteit Hasselt

Het onderzoekstraject Verkavelingsverhalen brengt experimenten in beeld om een breed debat op te starten rond de toekomst van de Vlaamse verkavelingswijk. Oswald Devisch en Barbara Roosen van de Universiteit Hasselt presenteerden Verkavelingsverhalen als 'work-in-progress' in deSingel van oktober 2015 tot januari 2016. Deel van de tentoonstelling waren workshops waarin experts verder werkten op de bijeengebrachte verhalen.

De aangevulde tentoonstelling is van oktober 2016 tot april 2017 opnieuw te zien geweest in de Provinciale Bibliotheek Limburg. Daarbij is ook het bijbehorende boek Verkavelingsverhalen gepresenteerd. Een van de vijf verhalen in de tentoonstelling en het boek is het WoonLabo dat de Universiteit Hasselt, Stadsregio Turnhout en AR-TUR in 2015 organiseerden in Beerse en in 2016 in Oud-Turnhout.

Verkavelingswijken krijgen het vandaag zwaar te verduren. De dichtheid zou er veel te laag zijn, het woningaanbod te weinig gedifferentieerd, de openbare ruimte te schraal, de ecologische voetafdruk te hoog. Tegelijkertijd blijft de verkavelingswijk voor heel wat mensen de ideale plek om te wonen, net omdat het er rustig, groen en herkenbaar is. Dit sluit niet uit dat verkavelingsbewoners experimenteren met collectieve woonvormen, kleinschalige bedrijvigheid, het samen opwekken van hernieuwbare energie of waterzuivering op schaal van de wijk.

De tentoonstelling 'Verkavelingsverhalen' greep deze experimenten aan om een breed debat op te starten

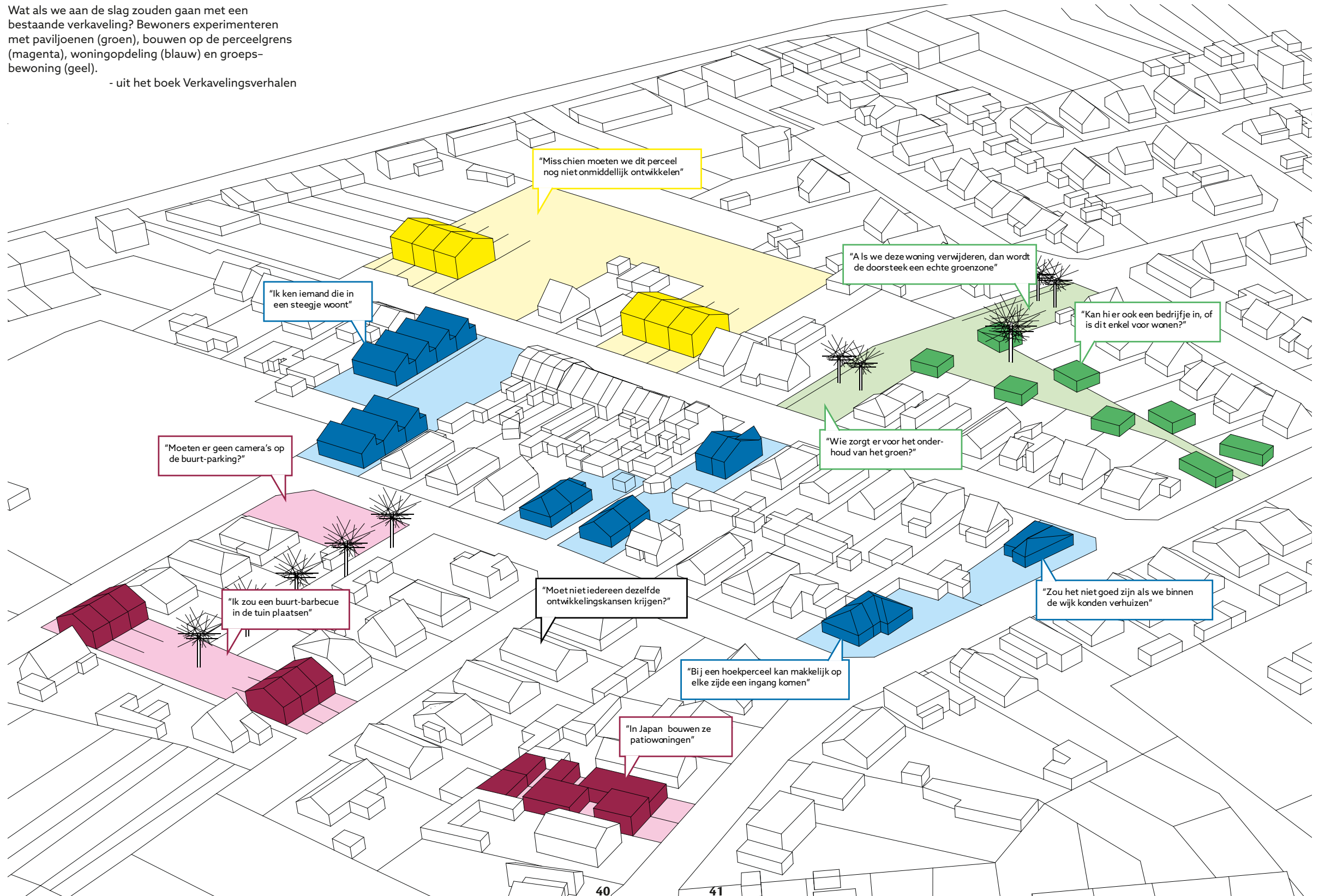
rond de toekomst van de Vlaamse verkavelingswijk. De expo presenteerde de eerste resultaten van dit onderzoek als een reeks collectieve verhalen. Elk verhaal begint met een toekomstbeeld uitgedacht door een bewonersgroep, een organisatie, een gemeente of een groep studenten. Dit beeld wordt vervolgens hoofdstuk per hoofdstuk bijgeschaafd door juristen, economen, ontwikkelaars, architecten, ruimtelijk planners, bewoners, natuurbeheerders, ... Ook de tentoonstellingsbezoeker kon op deze verhalen reageren en zo mee schrijven aan één van de ruimtelijke uitdagingen van de komende jaren.

www.verkavelingsverhalen.be

Wat als we aan de slag zouden gaan met een bestaande verkaveling? Bewoners experimenteren met paviljoenen (groen), bouwen op de perceelgrens (magenta), woningopdeling (blauw) en groepsbewoning (geel).

- uit het boek Verkavelingsverhalen

Bouwstenen voor een nieuwe wooncultuur

Tekst: Kristien Vastenavondt

Lezingenreeks Kamp C en AR-TUR

Met deze lezingenreeks zwengelen AR-TUR en KAMP C het publieke debat over duurzaam wonen in het heden en de toekomst aan. De volgende jaren krijgt Vlaanderen een golf van demografische veranderingen over zich. Dat vraagt naar een discussie over nieuwe woonomgevingen, over het dorp en de stad van de toekomst. Het fenomeen wonen wordt benaderd vanuit de concrete zorg voor de cultuur van het wonen en voor ruimtelijke kwaliteit in een razendsnel veranderende maatschappelijke context.

Inleiding wonen. Bouwstenen voor een habitologie

1 maart 2016

Sylvain De Bleeckere, prof. Em. Universiteit Hasselt

over de behoefte aan nieuwe woonvormen en -concepten

In 2015 verscheen het boek "Wonen. Bouwstenen voor een habitologie" van Sylvain De Bleeckere en Danny Windmolders, over de behoefte aan nieuwe woonvormen en -concepten binnen de Vlaamse samenleving. Met hun vernieuwende benadering (habitologie) van het wonen besteden ze onder meer aandacht aan het fenomeen wonen zelf, de rol van de architectuur, de woonactoren die actief zijn binnen het veld, de behoefte aan experiment en het onderzoekend ontwerpen.

'Wonen' is als thema geen eigendom van architecten, ambtenaren of immokantoren. Bezig zijn met wonen impliceert ook en vooral bezig zijn met de mens, individueel en collectief. Het wonen verandert ook voortdurend en is - net als de mens - als het ware altijd 'onderweg'. Heel wat verschillende actoren, partijen en instanties zijn elk vanuit hun werkveld, los van elkaar, bezig met wonen. Het ontbreekt echter aan een forum waar ze elkaar kunnen ontmoeten en met elkaar communiceren, en dat uit zich ook in een leemte in de woordenschat. 'Habitologie' wil deze leemte invullen: het (mentale, maar in een latere fase mogelijk ook publieke) forum waar een dialoog over wonen kan plaatsvinden.

Habitologie wil op een humane manier in een democratische samenleving (die per definitie 'in wording' is) het 'wonen' een plaats geven. Tegelijk is het een uitdaging voor de architectuur, die hier vaak beschouwd wordt als een volwaardig deel van de hogere cultuur, wat soms ten koste gaat van een democratisch bewustzijn.

Sylvain De Bleeckere staat stil bij 'het ongewone van de gewoonte die het wonen is' en toont de noodzaak aan om in een toekomstige habitologie

nooit de eerste stap over te slaan, namelijk die van een grondige reflectie over het wonen. Het 'wonen denken' is immers noodzakelijk als tegengewicht voor de economische logica die de voorbije decennia de woonmarkt overheerst, en het is de verantwoordelijkheid van architecten om het architecturaanalfabetisme te counteren. Daarmee betreden we natuurlijk het terrein van de filosofie, maar ook zonder al te diep in te gaan op de fenomenologie van Heidegger en Bollnow kunnen we zien dat de 'genius loci' (de kenmerkende hoedanigheid of de inherente kwaliteiten van een plaats) terecht gekomen is in het typologiedenken. En dat is iets waar de immowereld gretig mee aan de haal is gegaan: het stijlpurisme, de architectuur van de 'schoonheid', de typologieën zoals fermettes, pastorijwoningen of moderne villaatjes die sleutel-op-de-deur-firma's graag aanbieden, maken de afstand tot de architect alleen maar groter, en daar is het fenomeen wonen het slachtoffer van.

Volgens Bollnow geeft wonen ons een positief basisgevoel, dat ons herinnert aan de geborgenheid van de moederschoot en daarmee de natuurlijke wijsheid van ons lichaam aanspreekt. Die moederschoot wordt in een zich moderniserende maatschappij een metafoor voor woonbaarheid, een ruimte waar je je thuis voelt, en heeft dus niet alleen betrekking op het huis als gebouw, maar ook als labo om de woonbaarheid van 'het grote huis van de mens', de wereld, te maken.

En daar is architecturale verbeelding voor nodig. Hoe meer die aan banden wordt gelegd en de pas wordt afgesneden door economische logica, stijlcansons en renderingsarchitectuur, hoe minder de architect kan werken aan de creatie van een 'thuiswereld' en een humane wooncultuur.

ARCHITECTUURLEZINGEN 2016

Bouwstenen voor een nieuwe wooncultuur

Met deze lezingenreeks zwengelen AR-TUR en KAMP C het publieke debat over duurzaam wonen in het heden en de toekomst aan. De volgende jaren krijgt Vlaanderen een golf van demografische veranderingen over zich. Dit vraagt naar een discussie over nieuwe woonomgevingen, over het dorp en de stad van de toekomst.

De lezingenreeks vormt een inspiratie voor al wie actief betrokken is bij het wonen in Vlaanderen: van de toekomstige en huidige bewoners zelf tot de diverse maatschappelijke woonactoren, van het architectenbureau tot de politicus, van de architectuurstudent tot de ambtenaar, van de academische onderzoeker tot de huisvestingsmaatschappij en de projectontwikkelaar, van de woonmedia tot de bouwmaterialenfabrikant, van de landmeter tot de notaris.

We benaderen daarbij het fenomeen wonen vanuit de concrete zorg voor de cultuur van het wonen en voor ruimtelijke kwaliteit in een razendsnel veranderende maatschappelijke context.

di 1/3 - Kamp C

INLEIDING WONEN
BOUWSTENEN VOOR EEN HABITOLOGIE

Sylvain De Bleeckere | Prof. Em. Universiteit Hasselt
over de behoefte aan nieuwe woonvormen en -concepten binnen de Vlaamse samenleving

Els Claessens | ECTV
over het bouwen van plekken die bemiddelen

di 12/4 - AR-TUR in de Warande

WONEN IN VERDUURZAAMD ERFGOED

Robin Engels | Origin Architecture & Engineering
over de renovatie van woningen van Victor Bourgeois en Willy Van der Meeren

Roel Simons | BouwhulpGroep
over de renovatie van het Philipsdorp in Eindhoven

di 10/5 - Kamp C

WONEN IN EEN ZORGENDE OMGEVING

Michiel Verhaegen | osar
over het 'rusthuis van de toekomst' en kleinschalig wonen voor ouderen

Caro Van Dijk | Caro Van Dijk Architectuur
over woonzorg in Japan

di 14/6 - AR-TUR in de Warande

WONEN IN EEN GEDEELDE OMGEVING

Goedele Desmet | BOB361

over studentenwoning GATE15 in Antwerpen
(Belgische prijs voor Architectuur 2015)

Anne Malliet | Projectverantwoordelijke Vlaams
Bouwmeester
over woningbouwcoöperaties in Zwitserland

di 20/9 - Kamp C

VERANDERINGSGERICHT EN
KLIMAATBESTENDIG WONEN

Pieter Walraet | KPW architecten
over levensloopbestendig wonen

Dirk van Peijpe | De Urbanisten
over het Rotterdamse Zomerhofkwartier

di 18/10 - AR-TUR in de Warande

WONEN OP EEN KLEINERE OPPERVLAKTE

Nele Stragier | Architecture & Petra Pferdmenges / Alive Architecture
over kleinschalige ontwerpen in Durbuy en Vlaams-Brabant

Halewijn Lievens | NU architectuuratelier
over de Bomstraat in Gent

di 22/11 - Kamp C

AFSLUITEND DEBAT WONEN met alle sprekers

locatie:

De lezingen vinden afwisselend in **Kamp C**
(Britselaan 20, 2260 Westerlo) en bij
AR-TUR (Warandestraat 42, 2300 Turnhout) plaats.

start:

20.00 uur

inkom:

5 euro per lezing

reserveren:

www.warande.be/programma/architectuur/

moderator:

Tim Vekemans | RE-ST architecten

www.ar-tur.be en www.dewijkvanmorgen.be

Els Claessens, ECTV architecten over het bouwen van plekken die bemiddelen

Els Claessens en Tania Vandebussche werken aan een veelheid aan projecten, verschillend qua programma en qua schaal. Zes thema's illustreren hun visie op wonen en komen in verschillende combinaties terug in de projecten.

ECTV hecht veel belang aan de juiste afstand tussen de intimiteit van het wonen en het publieke van de straat. Het wonen mag opgemerkt worden van op straat, maar moet niet te kijk gezet worden.

Een smalle woning die bijna alle licht langs de voorgevel moet vangen, krijgt een sas met dubbele wand in glas, deels transparant, deel kathedraalglas. Het sas voorziet ruimte voor fietsen en berging maar laat ook een maximum aan lichtinval toe zonder de privacy te hypothekeren.

In een nieuwbouwproject met drie woningen voor AG VESPA wordt een aantal treden boven straatniveau gewoond. De fietsenberging die als buffer tussen straat en wonen ligt, blijft daardoor uit het zicht en belemmert niets van het zicht naar buiten toe. Contact met de buitenwereld uit zich ook in het voelbaar maken van het verloop van de dag. Door het spel met volumes en ramen op onverwachte plaatsen slagen de architecten erin om zelfs in het hart van de woning onverwacht licht binnen te halen. Ook dit zoeken naar meerdere oriëntaties en waar mogelijk een derde gevel creëren, is een aanpak die terugkeert in hun werk.

Een Leuvense rijwoning op een sterk hellend terrein krijgt een getrapte tuin, licht en lucht in de middenkamer en extra zichtlijnen. Het put-gevoel wordt ingeruild voor een ruimere woonverdieping, bijzondere doorzichten en een streepje zon. ECTV lijkt wel een zesde zintuig te hebben voor dat soort van verborgen potenties, waarmee ze ongelukkige randvoorwaarden weten om te buigen naar een subtiele maar onmiskenbare meerwaarde.

Andere projecten krijgen een gelijkaardige behandeling. De aanleiding voor een verbouwing is vaak het gevoel van de bouwheer dat zijn of haar woning te klein is, maar voor ECTV is de oppervlakte uitbreiden dan niet noodzakelijk de juiste oplossing. Door in te zetten op juiste verhoudingen, voldoende licht, een goede circulatie en een optimaal gebruik van de beschikbare ruimtes is uitbreiding vaak niet nodig: kleiner is grootser. Bovendien wordt het contact met de tuin geoptimaliseerd, waardoor de achterkant voorop komt te staan.

Het thema 'gedeelde vreugde' gaat in op de voordelen van het 'samen maken', hetzij verschillende opdrachtgevers met een gedeeld programma, hetzij een bouwheer die verschillende eenheden realiseert. Naast het project voor AG VESPA bewijzen ook een woongebouw in Molenbeek en een co-housingproject in Gentbrugge dat het geheel meer kan zijn dan de som der delen. Aaneengesloten buitenruimtes, discrete doorzichten en architecturale elementen zoals luifels geven elke individuele woning een extra, onverwachte kwaliteit. Veel van de projecten van ECTV leken met een handicap aan de start te verschijnen, maar hun doordachte aanpak maakt dat ze ook aan de slag kunnen met *leftovers*. In afwijkende randvoorwaarden of specifieke condities vinden ze onverwacht toch kansen.

Woning Gent, ECTV architecten.
Foto's: Hilde D'Haeyere

Wonen in verduurzaamd erfgoed

12 april 2016

Vlaanderen heeft een relatief oud patrimonium, dat lang en vaak voor verschillende doeleinden wordt gebruikt. Terwijl woongehelen hoe langer hoe meer onder druk staan van nieuwe normen, zoals bijvoorbeeld de eisen die worden opgelegd in de EPB-regelgeving, moet tegelijk ook de mogelijke erfgoedwaarde bewaakt worden. Een oproep om technisch én cultureel te verduurzamen.

Robin Engels, Origin Architecture & Engineering

over de renovatie van woningen van Victor Bourgeois en Willy Van der Meeren

Origin Architecture & Engineering heeft heel wat ervaring met restauraties van monumenten en gebouwen van een hoge historische en architecturale kwaliteit. Duurzaam wonen definiëren zij ruimer dan energieprestaties, voor hen is duurzaam 'niet belastend voor de toekomst'. In die zin is hergebruiken of doorbestemmen van erfgoed per definitie duurzaam, hoe complex het ook is.

De Brusselse 'Cité Moderne' van Victor Bourgeois werd tussen 1922 en 1925 gebouwd in Sint-Agatha-Berchem. Ze is een vroeg en zuiver voorbeeld van een modernistische sociale woonwijk die kadert in de tuinvijkgedachte en is beschermd als monument vanaf 2000. De 275 woonunits zijn gegroepeerd in huizen en kleine appartementsgebouwen in een sobere, kubistische stijl met platte daken. Veel van het modernistische patrimonium heeft last van betonrot, verouderd schrijnwerk en is aan renovatie toe.

In een eerste fase kreeg Origin van Beliris (de samenwerking tussen de federale staat en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest die onder meer renovatieprojecten realiseert) de opdracht een centraal gebouw met drie bouwlagen aan het Samenwerkersplein aan te pakken, een volume met twee handelszaken op het gelijkvloers en twee appartementen op elke verdieping. De wooneenheden zijn beperkt in oppervlakte (50 m²) en er ontbreken badkamers - de vrijgezellen die er zouden wonen konden zich baden in het gemeenschapshuis. Oorspronkelijk was aan elke handelsruimte een woning gekoppeld, in de nieuwe situatie blijft de indeling behouden maar worden de handelszaken losgekoppeld. Elk appartement krijgt een slaapkamer, een badkamer en een keuken, en de ruimtes die nodig zijn voor de nieuwe technieken zitten verscholen achter een dubbele wand.

De pathologische studie wees uit dat de gebouwen waren opgetrokken in metselstenen en lichte beton, wat positief nieuws was voor de isolatiewaarde van de constructie. De buitenzijde was gecementeerd, de binnenmuren gepleisterd. De vloeren bestonden uit houten roosteringen, het schrijnwerk van de traphal was in staal, het andere schrijnwerk in grenenhout. Het volume werd door Bourgeois vormgegeven volgens de gulden snede, een verhoudingssysteem dat niet verstoord mocht worden en dus ook geen verdikking van de buitenwand duldde. Buitenisolatie was hierdoor onmogelijk en binnenisolatie had te veel nadelen (condensatie, koudebruggen, ruimteverlies), dus er werd gekozen om de bestaande cementbepleistering te vervangen door een isolerend pleistersysteem dat geen met het blote oog merkbare invloed op de maatvoering had en de bestaande aansluitingen voor het schrijnwerk respecteerde. Voor het houten schrijnwerk werd een gemengde oplossing gevonden: de grenen ramen werden gerestaureerd en kregen nieuwe eiken dorpels en dubbel glas. Ook de gesneuvelde glasramen werden grotendeels vernieuwd volgens de studies van de polychromie.

Cité Moderne, Victor Bourgeois, gerenoveerd door Origin.
Foto: Georges de Kinder

Een tweede project dat Robin Engels toelicht is de woontoren in Evere van Willy Van der Meeren, een architect die vooral bekend is van zijn prefabarchitectuur. Het sociale woonblok dat hij bouwde voor 'Ieder Zijn Huis' had 105 doorzonappartementen, georganiseerd langs 'straten', buitengalerijen die telkens toegang geven tot drie bouwlagen. Er werd veel aandacht besteed aan gemeenschappelijke ruimtes, zoals de trappenhallen, het daklandschap en de ontspanningsruimtes, met bijzondere kleurkeuzes en ruimte voor kunst.

De bouwwijze van dit complex was snel, goedkoop en waar mogelijk geprefabriceerd. Enkel de betonnen draagstructuur werd ter plaatse gestort, de gevelelementen werden er in hun geheel aan bevestigd en het metselwerk in de traphallen diende als invulwand. De problematiek voor de renovatie zat vooral in de slecht geïsoleerde prefab gevel, de brandveiligheid, de akoestiek en de beperkte vrije hoogte.

Hoewel het geen beschermd gebouw is, wordt het beschouwd (en dus ook behandeld) als een zeer waardevolle structuur. Het concept werd volledig bewaard, maar de gevels werden in hun geheel vervangen door een nieuw ontworpen prefabpaneel dat voldoende isolerend is en tegelijk zonwering voorziet. Ondanks de doorgedreven renovatie, is de geest van dit project toch bewaard gebleven.

Uit de voorbeelden die gepresenteerd werden blijkt duidelijk hoe moeilijk het is om waardevol modernistisch erfgoed aan te passen aan de eisen en normen van vandaag, zonder het karakter en de ziel te verliezen. Is het normeringskader te ver doorgedreven om erfgoed kwaliteitsvol te kunnen verduurzamen? Origin ziet hierin geen contradictie maar is op zoek naar continuïteit, die ze bereiken door de gebouwen 'grondig maar beheerst' onder handen te nemen.

Roel Simons, BouwhulpGroep

over de renovatie van het Philipsdorp in Eindhoven

Philipsdorp is een buurt in het stadsdeel Strijp in Eindhoven, gebouwd vanaf 1910 om te voldoen aan de woningnood van de werknemers van de Philips gloeilampenfabriek. Het fabrieksdorp vormde een leefgemeenschap met eigen winkels, sportvoorzieningen, scholen en verschillende woningtypes voor arbeiders, vaklui en beambten. Het stedenbouwkundige plan van Gerrit De Jongh had een landelijk karakter en voorzag in veel groen: gelukkige werknemers zijn immers productiever.

In de loop van haar honderdjarige bestaan veranderde er echter veel voor de wijk. De woningen werden door de woningcorporatie eigenlijk al na zestig jaar als 'op' beschouwd, de technieken hinkten achterop, de bewoners deden zelf allerhande aanpassingen en ook de context van de wijk veranderde. De fabrieken verdwenen en daarmee ook de ontstaansreden van de wijk. Het stadion van PSV en grootschalige ontwikkelingen domineren nu het uitzicht, er verschenen meer en meer auto's in het straatbeeld en Philipsdorp werd steeds meer een curieus eiland binnen al die stedelijke ontwikkelingen. In 2000 dreigde de sloop.

De bewoners besloten op dat moment om zich te verenigen en willen de opwaardering van hun wijk als 'bijzonder bezit': de cultuurhistorische waarde moet erkend worden.

De BouwhulpGroep wordt ingeschakeld om de bewoners en de woningcorporatie te begeleiden in het traject naar verduurzaming. Na de inventarisatie van de bestaande situatie, met analyse van het beeld en de plattegronden van elk blok, volgt de bewonersparticipatie. Er wordt veel belang gehecht aan de kennis en de wensen van de bewoners en hun visie op de leefbaarheid. Het levert een pittige wisselwerking op tussen praktische overwegingen en een hang naar authenticiteit, tussen technisch comfort en uitstraling. Uiteindelijk worden comfort en exterieur vastgelegd voor het geheel, en krijgen de bewoners opties voor de plattegronden. De 'verminderingen' aan het beeld uit vroegere renovaties worden hersteld en de wijk krijgt weer een uniform karakter. Nieuwe kozijnindelingen, gebaseerd op de oorspronkelijke architectuur, zijn hierbij de belangrijkste dragers.

De realisatie van een aantal proefwoningen is niet alleen een testcase voor de architecten en de aannemers, maar ook een duwtje in de rug voor de bewoners die op dat moment hun laatste twijfels laten wijken voor het enthousiasme over de mooie resultaten en de verbondenheid met de wijk. Het resultaat is een wijk die weer straalt zoals honderd jaar geleden, dankzij de samenwerking en samenhang die het individuele belang wist te overstijgen.

Philipsdorp, BouwhulpGroep

Wonen in een zorgende omgeving

10 mei 2016

Een vergrijzende bevolking vraagt om meer en aangepaste gebouwen en infrastructuur, maar hoe willen ouderen wonen? Hoe bieden we zorg aan zonder het welzijn uit het oog te verliezen?

Michiel Verhaegen, osar architecten

over het 'rusthuis van de toekomst' en kleinschalig wonen voor ouderen

Osar richt zich als bureau uitsluitend op zorgopdrachten, gebouwen die door hun gebruikers de klok rond en dus zeer intensief gebruikt worden. Hun uitgebreide ervaring omvat onder meer ziekenhuizen en zorgcentra voor jongeren, ouderen en psychiatrische patiënten.

Bestaat er wel zoiets als een 'rusthuis van de toekomst'? Terwijl 'rusthuis' op zich al een verouderde term is, vervangen door WZC of woonzorgcentrum, is de vergrijzing vandaag al volop aan de gang. Bovendien duurt de realisatie van dergelijke projecten gemiddeld acht jaar, dus het 'rusthuis van de toekomst' is vandaag al ontworpen.

Als ouderen verhuizen naar een WZC, zou deze omgeving in principe 'beter' voor hen moeten zijn dan hun eerdere woonsituatie. Uit onderzoek blijkt echter dat bewoners er zelden zelf voor kiezen om in een WZC te wonen en dat het medicatiegebruik er opvallend hoog is. Een verblijf in een WZC's duurt gemiddeld dan ook maar 18 maanden. Bewoners hebben het bijzonder moeilijk met het leven in groep en de beperkte vrijheid die ze ervaren in hun dagschema, inrichting van hun leefomgeving en andere voorkeuren zoals wat en wanneer ze eten. WZC zijn immers aanbodgestuurde organisaties, die een pakket diensten aanbieden dat nauwelijks op het individu is afgestemd. Maar als niemand er wil wonen, waarom bouwen we ze dan?

Oswald & Wahl onderzochten welzijn bij ouderen en ontdekten dat welzijn net ontstaat als de autonomie en identiteit versterkt worden. Het gevoel deel uit te maken van de maatschappij, woontevredenheid, betrokkenheid bij hun 'thuis', zelfredzaamheid en zelfbeschikking spelen hierin een belangrijke rol. Het is dus aan organisaties en ontwerpers om hier rekening mee te houden.

Vraaggestuurde ondersteuning komt hieraan tegemoet door de bewoner centraal te stellen en uit te gaan van zijn of haar specifieke situatie, als koppel, alleenstaande of zorgbehoevende. De nood van de oudere wordt waar mogelijk ingevuld door zichzelf, daarbij ondersteund door het gezin, familie en vrienden en wanneer nodig uitgebreid door reguliere diensten zoals familiehelp en ondersteuning vanuit het WZC. KU Leuven onderzocht de rol van architectuur in woontevredenheid, en leerde dat vrijheid in gebruik van de ruimtes (opstaan, eten, buitengaan, ...), sociale contacten in voldoende gedifferentieerde gemeenschappelijke ruimtes en huiselijkheid de centrale thema's zijn.

WZC Mandana in Genk lijkt in niets meer op het klassieke rusthuis met lange gangen, individuele kamers en een gemeenschappelijke ruimte met standaardmeubilair. De vierkante meters die normaal als gang worden voorzien worden verdeeld over verschillende gemeenschappelijke ruimtes en grotere kamers. Bewoners van dit woonzorgcentrum voor mensen met psycho-organische stoornissen of dementie hebben baat bij kleine leefgroepen. De gebouwen zijn opgevat als huizen, klein van schaal en geïntegreerd in de typologie van de omliggende tuinvijk, met eigen voordeuren en tuintjes. De acht bewoners hebben elk een eigen kamer, die rechtstreeks uitkomt op een leefruimte, met meubels uit hun eigen interieur. Het ontbreken van gangen en de directe relatie met de keuken, leefruimte of tv-ruimte maakt dat ze veel langer hun eigen plek herkennen en terugvinden.

In 2012 lanceerden de Vlaams Bouwmeester en de Vlaamse minister van Welzijn een oproep voor de bouw van innovatieve zorginfrastructuur. Vzw Astor wilde radicaal breken met het klassieke model van het 'rusthuis' en biedt in Geel levensbestendig wonen zonder overheids subsidies. De bedoeling is dat ouderen tijdig naar dit project verhuizen zoals naar een private huurwoning, met keuze uit verschillende soorten flats in een negental

gebouwen in een ruim park. Alle woningen zijn verbonden met een gemeenschapscentrum dat niet alleen toegankelijk is voor bewoners maar ook voor ouderen uit de omgeving. Het ondersteunt het gemeenschapsgevoel, stimuleert ontmoeting en maakt zorg toegankelijk. De zorgondersteuning evolueert mee met de individuele zorgvraag, zonder dat de bewoner nog moet verhuizen. De uiteindelijke ambitie is dat de kwaliteit van de architectuur het welzijn bevordert en bovendien de kosten drukt.

WZC Mandana / Menos Genk, osar architecten.

woonzorggebouw voor senioren,
interieur ontwerp, Caro van Dijk Architectuur i.s.m. BF-AS.

Caro Van Dijk, Caro Van Dijk Architectuur over woonzorg in Japan

Ook Caro Van Dijk ontwerpt altijd voor mensen 'waar iets mee is', op het snijvlak van architectuur en interieur. Ze vindt aanknopingspunten in de wetenschap en omgevingspsychologie en hecht veel belang aan de menselijke factor als ze ontwerpt voor bewoners met autisme, dementie of hersenletsels.

De ouderenzorg in Nederland wordt getypeerd door een bepaald type rusthuis, het zogenaamde Willem Dreehuis. Het heeft zijn naam te danken aan Dr. Willem Drees, verantwoordelijk voor de opbouw van de Nederlandse verzorgingsstaat vanaf de jaren 50, en werd overal in Nederland gebouwd volgens hetzelfde model. De verzorgingsstaat en de bejaardentehuizen zijn vandaag de dag echter niet meer betaalbaar voor de overheid, en senioren willen er ook niet meer op hun 65e naartoe verhuizen. De babyboomgeneratie gaat op zoek naar alternatieven en ontplooit nu zelf initiatieven, weg van het egalitaire en georganiseerd van onderuit, zoals woongroepen en zorgcoöperaties. Een boeiende vraag hierbij is dan: als je niet vastzit in een zorgtraditie zoals in Nederland, wat gebeurt er dan met ouderen? Op zoek naar een antwoord deed Caro Van Dijk onderzoek naar 'koreisha' of oudere personen in Japan, waar de piek van vergrijzing eerder kwam dan in Europa en waar weinig tot geen zorg vanuit de overheid voorzien wordt.

Sociale, culturele en economische aspecten spelen hierin uiteraard een rol: robots worden er bijvoorbeeld heel makkelijk geaccepteerd als goedaardig wezen. Kinderen die veraf wonen kunnen de zorgplicht tegenover hun ouders als het ware afkopen: als je hulp biedt aan iemand uit je omgeving, krijg je een 'tegoedbon' voor geleverde zorg, waarmee je ouders dan weer iemand kunnen vergoeden die hen ondersteunt - zorgruilhandel als het ware.

Japan kent verschillende woonzorgtypologieën, van verpleeghuizen over meergeneratiehuizen tot buurtvoorzieningen en wooncollectieven. Verpleeghuizen bestaan in verschillende gedaantes, maar aangezien er geen overheidssteun is, zijn deze erg duur. Het zijn vaak relatief nieuwe, heel mooi vormgegeven complexen met een hoog niveau van service. Ze zijn vergelijkbaar met een hotel, luxueus vormgegeven maar met een redelijk generieke uitstraling.

Ook in Nederland en België was het vroeger niet ongewoon dat meerdere generaties onder een dak woonden. In Japan heeft de oudste zoon nog steeds de plicht om voor zijn ouders te zorgen en krijgt het begrip privacy een andere invulling dan in het westen. Traditioneel zijn woningen overigens niet onderverdeeld in kamers, maar met een systeem van schuifwanden kunnen wel ruimtes afgescheiden worden. Meergeneratiehuizen komen dus regelmatig voor, in allerlei vormen.

Om ouderen deel te laten nemen aan het gemeenschapsleven bestaan er zorgorganisaties, gerund door professionals of vrijwilligers, die op een heel flexibele en laagdrempelige manier voor een dagbesteding zorgen. Op zich zijn dit geen vernieuwende concepten, maar een aantal architecten slagen erin ze mooi en zorgvuldig vorm te geven, zoals Sanaa en Yamamoto.

Daarnaast wordt er geëxperimenteerd met vormen van collectief wonen, een nieuwe trend die eerst opdook bij jongeren in Tokyo, maar nu ook door andere leeftijdsgroepen wordt opgepikt. Traditioneel is het ongebruikelijk om met anderen dan familieleden samen te wonen en nog steeds is het moeilijk om dit soort projecten op lange termijn te laten slagen. Ook het Community Area model speelt met de grenzen van privaat en publiek en beoogt een meer inclusieve samenleving door participatie en het mengen van functies.

Japan en het Westen hebben een erg verschillende benadering van wonen en omgaan met ouderen. Een blik op elkaars waarden en gewoontes is hoe dan ook leerrijk voor iedereen. Dat diversiteit nodig is bijvoorbeeld, goede tradities niet overboord hoeven gegooid te worden, verandering niet 'van boven' komt en misschien de belangrijkste les van allemaal: de oplossing is niet altijd een gebouw.

Wonen in een gedeelde omgeving

14 juni 2016

De projecten die in deze lezing worden voorgesteld illustreren allerlei vormen van samenwonen op verschillende schaal. Ook bestaande constructies worden gebruikt als basismateriaal voor nieuwe woonvormen.

Goedele Desmet, BOB361 architects

over studentenhuus GATE15 in Antwerpen en andere projecten

De Kleine Kauwenberg in Antwerpen is een smalle, dicht bebouwde straat in het hart van de studentenbuurt, tussen verschillende universiteitsgebouwen en aula's. Het is een dence plek die snakt naar wat ruimte en leegte. Op een braakliggend terrein met een vervallen monument wil opdrachtgever AG Vespa een programma realiseren met onthaal voor buitenlandse studenten, 29 studentenkamers, werk- en kantoorruimtes, een coworking space en polyvalente zaal. BOB361 draait, verplaatst en verschuift de volumes weg van de rooilijn, zodat er een ritmiek en lichtheid ontstaat die de hoogte en de korrel van de bebouwing in de straat overneemt, licht en lucht brengt en ruimte creëert voor een publieke ontmoetingsplek. Deze benadering wijkt af van de bouwvoorschriften, maar vindt steun bij de vergunnende overheid, de opdrachtgever en de Antwerpse stadsbouwmeester.

De volumetrie zoekt aansluiting bij de aangrenzende gebouwen door de hoogte van de plint, de positie van de ramen en de afstemming op de nokhoogte van het monument. De ingang van de meest publieke functies ligt aan het nieuwe pleintje, in de blinde zijgevel van het monument. BOB361 behandelt het monument respectvol maar geeft het een hedendaagse look en feel door het beton met plankenstructuur dat terugkeert in de nieuwe constructieve elementen, de erker van de inkomzone en de plafonds en daklichten.

In Borgerhout ging BOB361 aan de slag met een dichtgebouwd binnengebied en een hectare recuperatiepaletten. Door grote delen van de magazijnen weg te snijden creëren ze drie individuele woonplekken met gezamenlijke keukens, leefruimte en buitenruimtes. De paletten worden niet alleen als vloerbekleding gebruikt, maar ook voor de opbouw van de wanden, rekken, afscheidingen en balustrades. Het was een bijzonder bouwproces, waarbij eerder via impressies dan met plannen

gecommuniceerd werd tussen architect, opdrachtgever en aannemer. Beslissingen over lichten en zichten werden vaak pas gemaakt tijdens de tweewekelijkse workshops op de werf.

Het bureau had al ervaring met verlaten industriegebouwen: in Brussel pakten ze enkele jaren voordien een oude edelsmederij in zeer slechte staat aan, een 'stadskanker' die ze omvormden tot kwalitatieve woon- en werkomgeving met collectieve en private buitenruimtes. Die buitenruimtes variëren in graad van privacy, van publiek en semipubliek aan de commerciële ruimtes en werkplekken tot volledig privaat aan de woonvertrekken. Ze voorzien in groen, kruiden en fruitbomen, maar er is ook ruimte gemaakt voor een gemeenschappelijke buitenkeuken en fietsenberging.

Ook hier was er tijdens de werffase nog voldoende tijd om keuzes te maken. De essentiële structuur werd vrijgemaakt en daarna werd bijna dag per dag bekeken wat zich aandeed. Onder meer de materialisatie werd vaak ter plaatse besproken met de (kleine) aannemer, voor wie het makkelijker was om beton te storten met plankenbekisting. BOB361 heeft een voorliefde voor dit soort betonconstructies en ze worden dan ook veelvuldig gebruikt in alle toegevoegde elementen zoals terrassen, structurele elementen en zelfs keukens. Naast de bakstenen constructies wordt er verder gebruik gemaakt van hout voor de ramen en staal voor de trappen en leuningen.

Goedele Desmet sluit haar lezing af met een pleidooi voor de 'spreiding van de schoonheid', een thema waarover ze eerder ook een opiniestuk schreef. Ze pleit voor een opwaardering van het openbaar domein en het stadsmeubilair, dat vaak mooi en elegant is in rijkere buurten, maar plots erg basic en vandaalbestendig moet zijn in 'hardere' wijken. Een

eigen project in Nantes, waarbij een betonnen kerk getransformeerd werd tot bibliotheek en bewust gekozen werd voor Louis XV-meubilair, bewijst dat dit soort 'menselijke', waardevolle elementen respect afdwingen. Een tactiek die volgens Desmet op veel meer vlakken mag ingezet worden: waar al overdaad is, hoeft je niks toe te voegen, terwijl die kleine ingrepen in hardere omgevingen net het verschil kunnen maken.

Gate15 Antwerpen, BOB361 architects.

Foto: André Nullens

Project Borgerhout, BOB361 architects.

Anne Malliet, Team Vlaams Bouwmeester over woningbouwcorporaties in Zwitserland

Anne Malliet licht het systeem van coöperatieve woningbouw toe, uitgebreid geïllustreerd met buitenlandse projecten. Het is een bij ons zo goed als onbekende, maar in Oostenrijk, Duitsland, Italië en vooral Zwitserland vaak voorkomende, democratisch georganiseerde manier van collectief wonen. Een aandeel in de coöperatie garandeert de huur van een woning, aangepast aan ieders behoefte op dat moment.

Zwitserland had in 1998 de stedelijke ambitie om 10 000 woningen te bouwen in 10 jaar tijd. In 2008 was deze doelstelling ruimschoots overschreden met 13 000 gerealiseerde woningen, waarvan 21% door 'Wohnbaugenossenschaften'. Voor de bewoners biedt deel uitmaken van een coöperatie heel wat voordelen. Het garandeert woonzekerheid en is een vijfde tot een derde goedkoper dan de reguliere markt. Daarnaast zit er een grote flexibiliteit in het systeem, die mobiliteit in functie van de arbeidsmarkt en de levensfase toelaat, maar tegelijk wel zorgt voor buurtopbouw en een sterke betrokkenheid.

Kenmerkend voor deze projecten is dat ze niet mikken op financiële winst maar op collectieve en maatschappelijke meerwaarde, door in te zetten op duurzaam bouwen, gedeelde ruimten en wijkvoorzieningen. Sargfabrik in Wenen (Oostenrijk), een van de eerste projecten die de revival van de coöperatieve woningbouw in gang zette, beschikt onder meer over een zwembad, daktuin, theaterzaaltje en vergaderruimtes. Andere projecten zorgen ook voor verdichting op een aangepaste manier, geïntegreerd in de omgeving. In projecten zoals Gartenweg in Kaltern (Italië) of in Wiedikon, Albisrieden en Affoltern (Zürich, Zwitserland) krijgen de gegroepeerde woningen dezelfde kwaliteiten mee als de doorsnee villa, met gevels en licht langs vier zijden, een binnenstraat die het geheel een woonerf karakter geeft of grote gemeenschappelijke buitenruimtes. Er is een lange lijst van voorbeelden die elk op hun manier een hoge woonkwaliteit bieden en tegelijk hoog mikken op het vlak van duurzaamheid, densiteit, betaalbaarheid, mobiliteit en collectiviteit.

Woningbouwcoöperaties staan niet alleen in voor de bouw maar ook voor het informatie- en participatietraject met de bewoners, het beheer en de langetermijnvisie. Er is ook ruimte voor experiment: sommige projecten zoals Kraftwerk 2 en Ruggächern in Zurich beperken de eigen woonruimte tot een kleine studio en geven vooral veel ruimte aan grote collectieve delen, of voorzien in het project tienerkamers die je kan bijhuren. In plaats van ondergrondse parkeergarages te voorzien, zijn er faciliteiten om wonen en werken te combineren of wordt er gezorgd voor goede aansluitingen op het openbaar vervoer en veilige fietsstallingen. Dankzij de gemeenschappelijkheid en de schaal kan ook gekozen worden voor duurzame systemen zoals verwarming op geothermie.

Het is geen toeval dat we de meeste coöperaties en projecten in Zwitserland vinden. Het land heeft een traditie in coöperaties, ook op andere terreinen, zoals loodvrije benzine, bio-levensmiddelen en transport. De traditionele woningmarkt is er duur, zodat de vraag naar alternatieven groot is. Maar even belangrijk is de aandacht die Zwitserse architecten,

ingenieurs en aannemers besteden aan kwaliteit, zowel op het vlak van vormgeving, uitvoering en afwerking, als aan technische aspecten zoals akoestiek en brandveiligheid. Het is een garantie voor mooie projecten met een hoge woonkwaliteit, die eventuele gereserveerdheid tegenover collectieve, grootschalige projecten – iets wat in onze contreien zeker leeft – laat wegsmelten.

Dat ook andere partijen actief meedenken over de toekomst van het wonen, bewijst het 2000 Watt Gesellschaft, een genootschap van aannemers dat pleit voor een eerlijke mondiale verdeling van het jaarlijkse (elektriciteits)verbruik per persoon. Ze zoeken naar manieren om onze footprint te reduceren, door onze manier van bouwen en wonen en door ons gedrag, maar ook door een symbolisch verdrag af te sluiten met hun bewoners. Mehr als Wohnen groepeerd architecten en verschillende coöperaties. In hun multifunctionele nieuwe wijk voorzien ze alle faciliteiten, grote en mooi vormgegeven trappenruimtes en inkomhallen die in verbinding staan met de binnenruimtes van

de woningen, maar ook een mobiliteitsstation – waardoor ze hun bewoners kunnen vragen zonder eigen auto te leven. En daarmee lijken alle voorwaarden vervuld voor een duurzame, kwaliteitsvolle woonomgeving.

Vlaanderen lijkt hier vooralsnog niet helemaal rijp voor – daar zit die baksteen in onze maag en het subsidiesysteem voor iets tussen – en er zal hier en daar nog aan de knoppen van de stedenbouwkundige regels moeten gedraaid worden vooraleer deze inspirerende voorbeelden ook hier werkelijkheid kunnen worden.

Wohnbaugenossenschaft Gesewo Winterthur.
Foto: Max Schmid

Mehr als Wohnen, Zürich.
Foto: tentoonstelling Keine angst vor partizipation in Die Pinakotheken

Veranderingsgericht wonen

20 september 2016

Het lijkt wel een typisch Vlaamse gewoonte om een woning te bouwen en daar dan een heel leven te willen blijven wonen. In die lange tijd is er eigenlijk maar een korte periode waarin de woning helemaal is afgestemd op de behoeften van de bewoners, de rest van de tijd is het vaak een kwestie van 'nog niet' of 'niet meer': ruimtes voor kinderen die er nog niet zijn of er niet meer wonen, een tuin waar nog geen tijd of geen kracht meer voor is, veel vierkante meters voor steeds minder activiteit.

Pieter Walraet, KPW architecten over levensloopbestendig wonen

KPW heeft het over 'woonpaden', het woontraject dat mensen afleggen door de jaren heen en erg individueel is, maar in Vlaanderen toch vaak lijkt op 'ter plaatse trappelen'. Het is voor velen blijkbaar een moeilijke stap om dat vaak zelfgebouwde eigen huis te verlaten, maar tegelijk zijn er veel argumenten om het wél te doen: op persoonlijk vlak omwille van het comfort van een woning aangepast aan je behoeften, het onderhoud en de kostprijs, op iets grotere schaal omwille van de optimale inzet van het woonpatrimonium en de mogelijkheden die het biedt om te differentiëren en zorg op maat te voorzien.

KPW architecten probeert dit te counteren door bij de start van een project steeds op zoek te gaan naar een soort van wij-aandeel. Wat delen we? Waar ligt de witruiimte? Het is de vibrerende ruimte waar 'leven'

Collectief wonen Londerzeel, KPW architecten.

Foto: André Nullens

kan plaatsvinden, tussen de verschillende ruimtes, tussen de woning en de straat, tussen functies, en die ook de veranderende behoeftes kan opvangen. De vraag van een familie om in Kessel-Lo een nieuwbouwwoning te bouwen voor drie generaties (een zoon met zijn gezin en zijn ouders, die zo lang mogelijk zelfstandig willen blijven wonen) resulteert in een gestapelde tweewoonst, met een gelijkvloerse woning aangepast aan levenslang wonen en een duplex appartement. De entree geniet van aangename lichtinval en krijgt een upgrade tot ontmoetings- en overgangsruimte.

In Londerzeel wil een vader de erfenis van zijn bouwgrond regelen en tegelijk zijn zorgprobleem oplossen. Na een goed gesprek met de stedenbouwkundige diensten kunnen er zeven units gebouwd worden op de plaats van één overmaatse villa. Dankzij niveaoverschillen en een aantal knooppunten in de circulatie slagen de architecten erin om het juiste evenwicht te vinden tussen privacy en interactie, met de kwaliteiten van een wooneerf. Zoals Koen Van Synghel het omschrijft in 'Modelwonen in de verkaveling': "Onderhuids levert de Beemden een model voor kangoeroewoningen waar moeiteloos al dan niet bejaarde, mindervalide of hulpbehoevende mee kunnen 'inwonen', zonder dat de privacy van het kerngezin moet worden opgeofferd. De architecten brengen hier een slimme woonarchitectuur die voor heel wat verouderde verkavelingen, met grote parkachtige tuinen, inspirerend kan werken als alternatief voor de te grote, uitgeleefde en energetisch onverantwoorde villa's."

Voor de sociale bouwmaatschappijen zijn de vage tussenvormen tussen publieke en private ruimte vaak moeilijk omdat ze te ongedefinieerd zijn. In de Gandhiwijk in Mechelen vormen de gebouwen door hun inplanting een omsloten binnentuin, waarbij de circulatie wordt ingezet als 'rustige aanwezigheid' en een gevoel creëert van ruimte en samenwonen voor de 64 bewoners. Door een beetje overmaat te voorzien is er ruimte voor verandering voor de mindervalide of oudere bewoners. Het potentieel om woningen met elkaar te verbinden en zo de aanpasbaarheid ook door te trekken op gebouwniveau, werd nog niet volledig benut, net als de optie om de sociale mix van bewoners te vergroten.

Als de Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen (VMSW) met een pilootproject uit haar eigen patrimonium wil onderzoeken hoe ze een project veranderingsgericht kan aanpakken, vormt KPW het gelijkvloerse van een appartementscomplex in Zelzate om van bergingen en andere secundaire functies tot een buurtruimte. Het toevoegen van een nieuw programma biedt kansen voor een revitalisatie van het maaiveld, en enkele belangrijke aanknopingspunten (een entreeplein met fietsenstalling, een kiosk en een buurtuin) zorgen voor een sterkere verankering in de buurt. Deze ruimtes blijven een fragiel gegeven, nazorg zal nodig zijn en er is wat onzekerheid over mogelijk 'verkeerd gebruik'. KPW is er echter van overtuigd dat collectiviteitswinsten alleen mogelijk zijn als de 'witruiimte' aangeboden wordt en het project voldoende potentie in zich draagt.

Ook vanuit materiaaltechnische insteek gaat KPW op zoek naar mogelijkheden om veranderingsgericht te bouwen. Dat leidde onder meer tot een componentgerichte aanpak, waarbij de gebouwdelen die het meest aan verandering onderhevig zijn – zoals schrijnwerkgehele – zo ontworpen worden dat ze makkelijk te vervangen zijn. Vanuit een ambitie om een sociaal netwerk te organiseren en bewoners zo lang mogelijk in dezelfde omgeving te laten wonen, wordt het monofunctionele schema vervangen door een diversiteit aan woontypes die op een eenvoudige manier uitbreidbaar, opdeelbaar en flexibel zijn. Zo is er een heel scala aan scenario's en combinaties mogelijk en kan het patrimonium van een woonmaatschappij zich makkelijker aanpassen aan de noden van het moment. Of het in de praktijk ook haalbaar zal zijn om de hele puzzel van bewoners zo te leggen dat ieder een woning op maat kan krijgen, zal nog moeten blijken.

Een laatste project dat wordt toegelicht is een boerderijdomein in Bevel, waar een programma van dertig wooneenheden en plaats voor zestig wagens moet gerealiseerd worden. Om de densiteit te compenseren en kwaliteitsvolle open ruimte te kunnen garanderen, opteren de architecten voor ondergronds parkeren. Die keuze roept vragen op bij het begrip 'duurzaamheid': is het duurzaam om in die context twee auto's per wooneenheid 'uit het zicht' te willen stallen door ze ondergronds te duwen? Zijn er

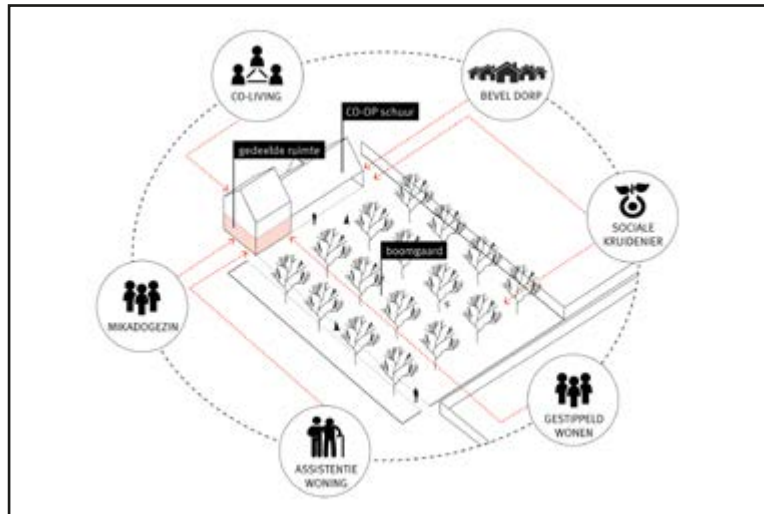
geen duurzamere alternatieven als het op transport en mobiliteit aankomt?

Er zijn verschillende woontypes in het project voorzien: van boemerangwonen (volwassen kinderen die na verloop van tijd terug bij hun ouders komen inwonen), mikadowonen (voor nieuw samengestelde gezinnen), multigenerationeel wonen of gestippeld wonen (waarbij bepaalde ruimtes gedeeld worden).

Uitgangspunt van al deze nieuwe woontypologieën, in al hun tussenvormen en tussenmaten, is dat de woningen altijd gebruikt kunnen worden als een

'normale' woning voor het klassieke kerngezin, of er terug kunnen naar omgevormd worden. Het is immers nog maar de vraag of er op termijn voldoende kandidaten zullen zijn voor al die verschillende woonvormen. Ook de al iets of wat ingeburgerde co-housingprojecten kampen soms nog met moeilijkheden om bewoners te vinden. De duurzaamheid van een project zal dan ook vooral blijken uit zijn slaagkansen in de tijd.

Ook Dirk van Peijpe van De Urbanisten was aangekondigd als spreker op deze avond, maar hij was door omstandigheden verhinderd.

† Woonproject Bevel, KPW architecten.
Hoogbouwplein Zelzate, KPW architecten.

Wonen op een kleinere oppervlakte

18 oktober 2016

De projecten die op deze lezingavond besproken worden zijn niet per se klein van schaal. Ze lopen van kleine woning tot stadsproject. Meer dan over schaal, gaat het in de getoonde projecten over de relatie met het publieke domein. De sprekers tonen hun zoektocht naar meerwaarde bij compacter wonen.

Halewijn Lievens, NU architectuuratelier

over de Bomastraat in Gent en andere projecten

NU architectuuratelier bouwde de voorbije jaren vanuit een onderzoekende houding aan een breed portfolio, 'van stoel tot stad'. Hun grote ambities zijn al terug te vinden in hun eerste kleine verbouwingsprojecten: enerzijds filosoferen en praten ze veel over architectuur, anderzijds steken ze graag zelf de handen uit de mouwen en proberen allerlei technieken eigenhandig uit.

Het project Bomastraat in Gent beschikt met 700 vierkante meter over een groot perceel in de stad. Op de site van een voormalige smidse en schrijnwerkerij werd een relatief beperkt programma gerealiseerd: een gezinswoning met atelierruimte en bed & breakfast. Het ontwerp voorziet in een opeenvolging van ruimtes variërend in graad van privacy en afwisselend binnen en buiten, overdekt en niet overdekt. De voorruimte is een grote, actieve atelierruimte die tegelijk een plek voor ontmoeting is, waar ook activiteiten met en voor de buurt plaatsvinden. De woning zelf is een compacte staalstructuur met houten binnenwerk. Haar grootste kwaliteit haalt ze uit haar relatie met de omgeving en de open ruimtes voor en achter. De bed & breakfast

Ze dragen met hun ruwe uitstraling bij aan het industriële karakter van de plek, en laten de erfgoedwaarde van de gevel intact.

Zowel in hoeve Landskouter als in rijwoning Haeck probeert NU een zekere overvloed met een aantal beperkingen te verzoenen. Het fermette-achtige gebouw is ruim en geniet van een zeer mooie omgeving, maar nam een serieuze hap uit het budget van de bouwheer en beperkte het budget van de verbouwing. Toch zijn er grote duurzame ambities op het vlak van energie- en materiaalgebruik. Vanwege de zonevreemde ligging zijn er ook beperkingen qua stijl en materialen, maar NU pakt de renovatie toch drastisch aan, met een transformatie tot een vijfhoekig volume en een groot contrast tussen open en gesloten gevels.

Woning Haeck moet het uitgebreide programma opvangen van een gedreven opdrachtgever die een grote villa in Sint-Martens-Latem inruilt voor een rijwoning. Binnen die ruimtelijke beperkingen wordt het maximum uit de draagkracht van het perceel gehaald, door een volledige ondergrondse verdieping te voorzien die via een Engelse koer met beplante gradin in verbinding staat met de tuin.

Woning Haeck, NU architectuuratelier

De opeenvolging van zones met een eigen karakter, zoals in de Bomastraat, keert terug in de verbouwing van een woning in Kessel-Lo, waar het wonen gecombineerd wordt met thuis werken. De ruimtes en scheidingselementen fungeren als filters, de ruimtelijkheid ontstaat door de relatie met de ruimtes rondom, eerder dan door de toevoeging van extra vierkante meters. Het opvallende raam-trap-element is een plek voor allerlei activiteiten en zorgt ervoor dat de architectuur leeft. Het is een voorbeeld van hoe de verschillende onderdelen van een gebouw kunnen opgeladen worden met verschillende functies. Ook in andere projecten, zoals Atelier

BWMSTR in de Ravensteingalerij in Brussel en de Centers in Borgerhout, worden bepaalde bouwdelen of interieurelementen dragers van functies, die dan tegelijk hun vormgeving bepalen. Een bibliotheek is ook een doorgang, de plaatsing van de keuken nodigt uit tot interactie, de vormgeving van een bank of een luifel draagt de potentie tot gemeenschap in zich door een stuk van de publieke ruimte te claimen, ... In al deze voorbeelden ontstaat de expressie van de architectuur door het gelaagde gebruik.

NU werkt mee aan het pilootproject Onzichtbare Zorg en heeft daarbij vooral de ambitie om zorg te enten op het dagelijks leven. Voor het project Huis Perreken in Oosterlo onderzochten de architecten hoe mensen samenwonen en wat dementerenden nodig hebben als woonomgeving. Uitgangspunt daarbij is de verbinding tussen de nieuwe functies, de bezoekers en het bestaande dorp. Hiertoe gebruikt NU gradiënten van schaal, licht en donker, diepte, ... om oriëntatie te vergemakkelijken. Een strakke grens wordt eerder een grensruimte, met plaats voor bemiddelende activiteiten: een serre, een moestuin, een dierenweide, een vensterbank als zitnis. Ze zorgen voor geborgenheid en geven tegelijk aanleiding tot ontmoeting.

Woning Landskouter Oosterzele, NU architectuuratelier
Woning Bomastraat Gent, NU architectuuratelier ↓

Nele Stragier, NS.A & Petra Pferdmenges, Alive Architecture

over kleinschalige ontwerpen in Durbuy en Vlaams Brabant

Architecten Stragier en Pferdmenges werken occasioneel samen aan projecten waarbij ze de bebouwde en 'geleefde' ruimte onderzoekend aanpakken. Ze gebruiken wat er voorhanden is en zetten sterk in op betrokkenheid van gebruikers en bewoners, zoals bij het project Pogge in Brussel, waarbij een 'dode muur' verlevendigd werd in het kader van een wijkcontract.

In Durbuy werken ze aan een pilootproject met en voor campingbewoners. De interventies zijn gebaseerd op de levenswijze van campingbewoners, en houden rekening met hun gewoontes. De collectieve ruimte wordt bewaard terwijl het wonen georganiseerd wordt aan de rand van het terrein. Er is een collectieve infrastructuur en ruimte voor sociale economie, de belangrijke relatie tussen binnen en buiten wordt bestendigd. De woningen hebben een heel beperkte oppervlakte en halen hun inspiratie uit een caravan met luifel of voortent. Zo ontstaat er een bufferzone bij de minimale woonruimte, die wordt opgevat als een box-in-box en uitbreidbaar is afhankelijk van het aantal slaapkamers. Het modulaire ontwerp laat de bewoners toe om hun woning te personaliseren binnen een participatief traject en laat ook ruimte voor eigen invullingen en 'bricolage'. Belangrijk in het ontwerp zijn de perspectieven naar buiten, die een cel-gevoel vermijden.

Voor campingbewoners in de provincie Vlaams-Brabant stellen de architecten een catalogus Kleinschalig Wonen samen, waaruit die een bouwbaar project kunnen kiezen dat als een pakket van vier muren met een sanitaire kern kan geleverd worden. Om de woningen goedkoop en technisch duurzaam te maken, worden de muren en het plafond opgebouwd uit massieve CLT-bouwpanelen (in samenwerking met Timberteam), en worden de gevels afgewerkt met geïsoleerde staalcassettes.

In de Brusselse stedelijke context worden de oude gebouwen van een brouwerij verbouwd tot 31 atelierwoningen voor kunstenaars. Door delen af te breken, bij te bouwen, de dichtheid te verhogen, collectieve ruimtes toe te voegen en doorzichten te creëren, wordt een vervallen site geactiveerd tot een levendige plek met collectieve kwaliteiten.

Wellicht het bekendste project van Alive Architecture is het Brusselse Parckfarm, dat in 2015 de Prijs Publieke Ruimte won. Ook hier was de basis wat er al was, 'as found', zowel op ruimtelijk als op menselijk vlak. Een braakliggend terrein in de buurt van Tour & Taxis werd omgetoverd tot een tijdelijk park voor de hele buurt. In plaats van nieuwe activiteiten te injecteren werd geopteerd voor 'integratieve gentrificatie': vrijwilligers en buurtverenigingen gingen samen met kunstenaars aan de slag om deze plek een meerwaarde te geven voor heel Brussel. Er kwam een kinderboerderij, volkstuinten maken er deel uit van de openbare ruimte, bewoners knutselden picknicktafels op maxiformaat en kinderen uit de dichtbevolkte wijk Schaarbeek vinden er eindelijk volop de ruimte om buiten te spelen.

Parckfarm Brussel, Alive Architecture

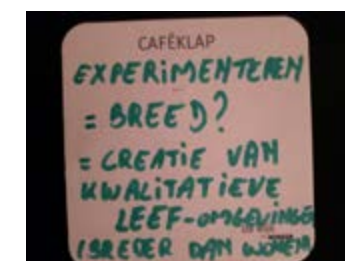
Slot. Afsluitend debat met alle sprekers

22 november 2016

In zes lezingen onderzochten AR-TUR en KAMP C verschillende benaderingen van duurzaam wonen in het heden en de toekomst. Moderator Tim Vekemans ging samen met een aantal gastsprekers dieper in op de nieuwe woonomgevingen die voortvloeien uit demografische veranderingen, de cultuur van het wonen en de ruimtelijke kwaliteit in een snel veranderende maatschappelijke context.

Foto's: Pieter de Ruijter

Tijdens het debat plaatste Maxime Peeters in beeld voetnoten bij het gesprek, waaronder de reacties van mensen in de zaal.

1.

Tania Vandebussche (ECTV)
Halewijn Lievens (NU architectuuratelier)
Goedele Desmet (BOB361)
Pieter Walraet (KPW)

In de eerste lezing van de reeks pleitte Sylvain De Bleekere voor een grondige reflectie over het wonen en voor een forum waar een dialoog over wonen kan plaatsvinden. Dat impliceert een toereikende woordenschat, die fenomenen kan benoemen en bevragen, een oefening die ook Tania Vandebussche en Els Claessens maken in hun architectuurpraktijk. Meer dan een 'woonalfabet' of 'bouwalfabet', dat hen te beperkend klinkt, is voor hen de benoeming van thema's in hun werk een levend iets. Door rond 'wonen' te werken en de randvoorwaarden te verkennen komen thema's naar voor en die groeien telkens bij nieuwe opdrachten.

Ook voor Halewijn Lievens van NU architectuuratelier groeit inzicht al doende, door bezig te zijn met opdrachten en de randvoorwaarden van wonen. Een project ontstaat vanuit de activiteit die op een plek kan plaatsvinden. De veelheid en diversiteit van mogelijke activiteiten is voor hen een typisch stedelijk gegeven, met allerlei functies in de nabijheid. De densiteit van een stad verlangt kwaliteitsvol vormgegeven relaties tussen binnen en buiten, tussen een gebouw en zijn omgeving.

In die relatie zit potentieel voor 'gedeeld wonen', plekken om verhalen, ruimte en vreugde te delen, een gegeven dat hoort bij architectuur. Het zijn die witruimtes, vaak eerder onbestemd maaiveld, die tot 'collectiviteitswinst' kunnen leiden maar ook een zekere fragiliteit in zich dragen, eigenschappen die volgens Pieter Walraet noch romantisch, noch negatief hoeven benaderd te worden. Laat het een opdracht zijn voor de ontwerper om die ruimtes zo te bedenken dat ze een draagvlak voor ontmoeting kunnen zijn maar ook tegen oneigenlijk gebruik kunnen.

Goedele Desmet pleit vurig voor een herverdeling van de schoonheid, om respect te genereren voor de openbare ruimte. Voor haar heeft iedereen recht op een gelaagde, veelzijdige plek die samenhang bevordert, in plaats van de steriliteit die het resultaat is van al te voorzichtige, 'hufteerproof' ontwerpkeuzes.

Kan schoonheid er ook voor zorgen dat die plekken de tijd doorstaan en de nodige zorg blijven krijgen? Is 'duurzaam' ook echt 'dierbaar'? Halewijn Lievens

probeert in projecten klanten uit te dagen om de potenties van een plek te ontdekken, en merkt dat er soms wat tijd nodig is om tot een zeker bewustzijn te komen. Pas als de plek toegeëigend is en persoonlijkheid krijgt, krijgt ze ook haar kwaliteit en betekenis. Hoe rijker dus de grens, hoe rijker ook het samenleven wordt volgens Goedele Desmet: een plek die kan opgeladen worden met diverse betekenissen en gebeurtenissen, heeft meer waarde voor meer mensen. Dat uitgangspunt veronderstelt een zeker vertrouwen en optimisme, een fragiel gegeven in een context van onbekende burens en vreemde passanten.

Hoewel de Vlaming vaak erg zorgzaam omspringt met zijn kavel, is dat minder evident bij grotere, gedeelde projecten, waar de betrokkenheid met het gebouwde en de verbondenheid met de bewoners kleiner is. Toch zien de ontwerpers potenties in bepaalde projecten waar een zorgaspect in verweven zit, zoals huisvesting voor ouderen, begeleid wonen of zorgwonen. Het zijn projecten die ons voorzichtig laten wennen aan het idee van gemeenschappelijkheid, met bewoners die openstaan voor de praktische voordelen van de gedeelde ruimte, de gerieflijkheid en de sociale contacten.

Projecten met collectieve ambities, voor een groep of voor onbekende bewoners, vragen een bijzondere manier van ontwerpen, waarbij de gemeenschappelijke factor als 'extra bouwheer of bewoner' kan beschouwd worden, die met een eigen programma van eisen aanschuift aan tafel. Ook voor bewoners of bouwheren is het immers schipperen tussen hun collectieve ambities en hun persoonlijke voorkeuren en belangen, en het is aan de architect om hier een evenwicht in te vinden. De collectiviteit mag de individualiteit niet in de weg staan, maar moet er een meerwaarde aan toevoegen.

2.

Robin Engels (Origin)
Roel Simons (BouwhulpGroep)
Anne Malliet (Team Vlaams Bouwmeester)

Onderzoek naar bestaande woontypologieën, historische kennis en geschiedkundig besef hebben hun belang, maar Robin Engels wil ze niet overschatten. Mensen kunnen gebouwen uit verschillende periodes in gebruik nemen en zich toe-eigenen, ook historische gebouwen hebben door de tijd verschillende gebruiken gekend. Het project 'Ieder zijn huis' (Evere, 1961, architect Willy Van der Meeren) ontstond vanuit een Corbusiaans idee, met galerijappartementen die op energetisch vlak verduurzaamd werden maar op andere vlakken de tand des tijds glansrijk hebben doorstaan, en vandaag op dezelfde manier worden gebruikt en ervaren als toen.

Een coöperatief, democratisch georganiseerd woonmodel blijft in Vlaanderen echter een utopisch idee, een nachtmerrie voor sommigen en een wensdroom voor anderen. De druk op het ruimtegebruik is nog steeds te laag, de juridische context is beperkend en met een belastingsvoordeel voor hypothecaire kredieten is het hoe dan ook een onfaire strijd voor wie gelooft in coöperaties. Anne Malliet ziet heil in het Zwitsers model en merkt op dat het vaak architecten zijn die hier potenties in zien en dit weten te vertalen naar onze eigen Vlaamse context. Het initiatief 'We kopen samen den Oudaan' is daar een voorbeeld van: een onderzoek naar een coöperatieve vorm van projectontwikkeling.

Dat het individuele al eens kan worstelen met het collectieve ondervond ook Roel Simons bij de opwaardering van Philipsdorp in Eindhoven. Hier nam de architect de rol van projectregisseur, die in dit geval de afzonderlijke belangen van de actoren wist te verzoenen met de kracht van het bestaande en het gemeenschappelijke. In de Nederlandse markt, die voor een derde bestaat uit huurwoningen, ligt de organisatie van die collectieve factor meer voor de hand dan in een markt die grotendeels bestaat uit individuele eigendommen, zoals in België het geval is.

Moeten architecten dan meer activist durven zijn? Regisseur zijn van stadsactivisme en publieke ruimtes claimen? Zich sterker profileren? Stilaan duiken er toch bewegingen en experimenten op die blijken geven van wat meer lef. Petra Pferdmenges van Alive Architecture heeft met het Brusselse Parckfarm alvast een stevig visitekaartje afgeleverd en getoond

dat ook bij ons een architect een belangrijke rol kan spelen als projectregisseur. Tegelijk rijst de vraag wat de rol van de overheid kan zijn in het stimuleren van een nieuwe bouwcultuur. Moeten we blij zijn met de aangekondigde betonstop in Vlaanderen tegen 2040, of komt die hopeloos te laat? Hoe kan een overheid een sturende rol opnemen? Door subsidies toe te kennen, ruimtegebruik aan banden te leggen, welstandscommissies te organiseren? Of kunnen we - heel eenvoudig - uitgaan van de veronderstelling dat wonen een belangrijke motor is van de economie, en dat wonen kan gestuurd worden via de vele facetten die eraan verbonden zijn. Laat mobiliteit het evidentste voorbeeld zijn.

3. Edith Wouters (AR-TUR) Jet Groen (Kamp C) Sylvain De Bleckere (Universiteit Hasselt)

Begint er zich toch een maatschappelijk denken rond wonen te ontwikkelen, ruimer dan het architectonische? Wat is wonen eigenlijk? Alle mensen wonen, of zijn op zoek naar wonen – niet in de zin van ‘huisvesting’, wel als ‘het recht om je thuis te voelen’. Dat insinueert het recht om vrij te zijn, thuis te zijn bij jezelf en staat in contrast met anonieme huisvesting of allerlei suggesties voor bepaalde groepen om op bepaalde manieren te gaan wonen.

Ontwerpers krijgen vaak niet de opdracht die ze zouden willen, en als culturele organisatie wil AR-TUR een draagvlak creëren voor het denken rond architectuur, met initiatieven als het WoonLabo. Pilootprojecten en onderzoek kunnen methodieken en processen opleveren om een participatief proces te ondersteunen, zodat individuele wensen en collectieve mogelijkheden met elkaar kunnen verzoend worden. Architecten kunnen een aanbod aan wonen verbeelden, kunnen bewoners laten zien wat er allemaal mogelijk is.

In plaats van mensen af te schrikken met de boodschap dat we niet “juist” wonen, wil AR-TUR hen uitnodigen tot een denkoefening: stel dat we anders gaan wonen, hoe kunnen we dan de kwaliteiten behouden die we belangrijk vinden? Als de stem van de bewoners even luid mag klinken als die van elke andere partij of expert en er ruimte gemaakt wordt voor gesprek, blijkt er veel mogelijk. En het is in dat gesprek dat een culturele actor een cruciale rol kan spelen als bemiddelaar.

Het WoonLabo is een project van Stadsregio Turnhout in samenwerking met de Universiteit Hasselt, AR-TUR en Kamp C. In het WoonLabo organiseren de partners denkoefeningen rond nieuwe woon- en leefconcepten. Het WoonLabo werd ondersteund door Provincie Antwerpen en Wonen-Vlaanderen.
www.stadsregioturnhout.be/woonlabo-2

Stadsregio Turnhout is het samenwerkingsverband van de gemeenten en OCMW's van Beerse, Oud-Turnhout, Turnhout en Vosselaar
www.stadsregioturnhout.be

Faculteit architectuur en kunst van de Universiteit Hasselt
www.uhasselt.be

Kamp C is het provinciaal Centrum Duurzaam Bouwen en Wonen van de provincie Antwerpen
www.kampc.be
www.wijkvanmorgen.be

Faculteit Ontwerpwetenschappen van de Universiteit Antwerpen
www.uantwerpen.be

Provincie Antwerpen
www.provincieantwerpen.be

AR-TUR is het centrum voor architectuur, stedelijkheid en landschap in de Kempen
www.ar-tur.be

Colofon

Redactie

AR-TUR, centrum voor architectuur, stedelijkheid en landschap in de kempen

Met bijdragen van

Kristien Vastenavondt

Caroline Van Doren

Nele Coppieters

Jet Groen (Kamp C)

Hanne Jacobs (Stadsregio Turnhout)

Edith Wouters en Evelien Pieters (AR-TUR)

Oswald Devisch (Universiteit Hasselt)

Charlotte Ardui, Patrick Dekeyser, Glenn Schurmans (voormalig studenten Universiteit Antwerpen)

Fotografie

WoonLabo 2015: Bart Van der Moeren

WoonLabo 2016: Pieter de Ruijter

Verder zijn de fotografen en rechthebbenden vermeld bij de beelden

Cover

WoonLabo 2015, Nieuwe wijk voor een dag in Beerse, Bart Van der Moeren

Grafische Vormgeving

Ties Goos

Uitgever

AR-TUR

warandestraat 42

2300 Turnhout

info@ar-tur.be

www.ar-tur.be

Editie

CAHIER #6, mei 2017

Dit cahier bevat de verslaglegging van het WoonLabo, georganiseerd door de Stadsregio Turnhout, AR-TUR, Kamp C en de andere partners in 2015 en 2016.

Met dank aan

De deelnemers, bezoekers, sprekers en andere betrokkenen bij alle activiteiten.

Dankzij de ondersteuning van

AR-TUR
centrum
voor architectuur,
stedelijkheid en
landschap in de
Kempen.

